

Periodieke uitgave van de Faculteitsvereniging van Utrechtse Filosofiestudenten voor het
departement Filosofie en Religiewetenschap van de Universiteit Utrecht - Nummer 68

De Filosoof

Perfectie

Wagner: ziekte of perfect genie? •
Human nature as a normative kind • Transhumanism •
De terreur van perfectie

Perfectie

*Mels-Werner
Dees*

Wagner: ziekte of perfect
genie?

6

*David O.
Brink*

Human nature as a
normative kind

8

*Stefan Lorenz
Sorgner*
Transhumanism

11

*Mathijs
Beemsterboer*
De terreur van perfectie

18

3	Editorial	21	Afgestudeerd
<i>Mattie Peeters</i>
4	De schreeuwhoek	22	Docent als student
<i>Annemarie Kalis</i>
5	Column Lettermannetje
<i>'Perfectie vereist reflectie'</i>	23	Stedentrip
14	Filosofiegeschiedenis in
in titelpagina's (<i>nieuwe rubriek</i>)	24	FUF-bestuur
17	De prijsvraag	25	Faculteitsraad
20	Mijn onderzoek
<i>Henk van Gils</i>	26	Agenda

COLOFON

De Filosoof is een periodieke uitgave van de Faculteitsvereniging van Utrechtse Filosofiestudenten voor het departement Filosofie en Religiewetenschap van de Universiteit Utrecht

HOOFDREDACTIE

Francien Homan

EINDREDACTIE

Pieter Broersen

REDACTIE

Esther de Haas

Francien Homan

Guido Freriks

Mels-Werner Dees

Mirjam de Bruin

Pieter Broersen

VORMGEVING

Esther de Haas

OPLAGE

500

ADRES

Janskerkhof 13A,
3512 BL Utrecht

EMAIL

de.filosoof@phil.uu.nl

WEBSITE

<http://fufexpluribusunum.nl/links/de-filosoof/>

KOPIJ

de.filosoof@phil.uu.nl
deadline nr. 69: 16 oktober

De redactie behoudt zich het recht voor om artikelen te wijzigen of in te korten.

ALLES OF NIETS

Francien Homan

“Alleen het Niets is perfect, want het is vrij van eigenschappen die imperfecties kunnen veroorzaken.” Aldus één van de redactieleden tijdens een filosofische discussie over het thema van deze editie.

Klinkt plausibel.

Later ging ik thuis achter mijn laptop zitten om mijn editorial te typen, waarbij ik vanzelfsprekend streefde naar perfectie: alleen het Perfecte Stukje zou goed genoeg zijn. Maar geen enkel idee dat ik had leek hieraan te voldoen. Ik wilde schrijven over de paradox van perfectie: dat niets perfect is, maar dat alles perfect is. Over de onbereikbaarheid ervan, maar de noodzaak tot het streven ernaar. Ik wilde filosofen aanhalen die prachtige dingen over het concept hebben geschreven. Nietzsche. Aristoteles. Spinoza. Leibniz. Met mijn kritische bril op wees ik alles af. Niets was perfect. Hé, dat klonk bekend... Het Niets is perfect!

Maar. In dit geval gaat dat niet op. Een lege pagina in *De Filosoof* zou dan wel geen imperfecties bevatten, maar dat maakt het nog geen perfecte editorial. Een editorial heeft woorden nodig, en eigenschappen, en pas dan kan het bestaan en worden gemeten aan de maatstaf van perfectie. Perfectie kan dus alleen worden toegepast op iets dat eigenschappen heeft, maar we hebben net geconcludeerd dat alleen datgene dat vrij is van eigenschappen perfect kan zijn. Ben ik per ongeluk toch ineens bij de paradox van perfectie beland. Perfect! Ik ben tevreden.

Lieve filosofen, dit is alweer de laatste editie van *De Filosoof* van dit studiejaar. Ik wens jullie, namens de hele redactie, een heel fijne vakantie toe. Dat deze perfect moge zijn, of in ieder geval naar tevredenheid.

Francien

*Verkeer je in een wijsgerige aporie of
wil je andere frustraties of overpeinzingen met ons delen?
Schroom niet en laat van je horen!*

*Kopij (max. 1500w) of De schreeuwhoek (max. 400w).
Ook reacties op artikelen zijn welkom.
Inzenden kan tot 16 oktober door te mailen naar
de.filosoof@phil.uu.nl.*

PERFECTIE VEREIST REFLECTIE

Het Lettermannetje

Laten we aannemen dat deze zin perfect is.

De druk die dat legt op deze zin is groot, want er kan worden verwacht dat dit niveau moet worden volgehouden. De notie van perfectie dwingt tot vergelijking, want als deze zin bijvoorbeeld beter is dan de eerste, kan die nooit perfect geweest zijn.

Perfectie vereist reflectie.

Het streven naar perfectie – in moreel of esthetisch opzicht – bestaat eruit jezelf te meten aan anderen en te beseffen dat je niet perfect bent. Maar de perfectie wordt zelden of zelfs nooit bereikt, waardoor de vraag snel rijst waar al dat streven en reflecteren goed voor is. Het mes van de perfectie snijdt aan twee kanten: aan de ene kant is het de Apollinische droom die het mogelijk maakt ons een wereld voor te stellen die er nog niet is. Het is de horizon waarmee wij meten, de onbewogen beweging die ons drijft te streven naar het optimale. Zonder dat perfectie-ideaal zijn we overgeleverd aan onze toevallige affecten en zijn we slechts speelbal van het lot. Aan de andere kant maakt het ons te allen tijde duidelijk dat we het ideaal (nog) niet bereikt hebben, dat we tekort schieten en tot allerlei dingen niet in staat zijn.

Voor een zekere vroege verlichtingsdenker was perfectie synoniem met werkelijkheid. In deze lijn gedacht is het kunstwerk perfect als het correct is. Het is daarom ook passend dat de Nederlandse 17e-eeuwse schilders niet alleen dat doel nastreefden, maar ook gebruik maakten van de camera obscura. Waarom zouden de lenzen die Vermeer gebruikte niet geslepen zijn door Spinoza? Dit technisch complexe instrument kon een zekere wetenschappelijke objectiviteit waarborgen en maakte behalve van lenzen gebruik van spiegels: perfectie vereist reflectie.

Perfectie is echter een ander ideaal dan schoonheid. En wij doen er goed aan die twee niet met elkaar te verwarren. Het perfecte schilderij zou geen schilderij zijn, maar een foto. En omdat zelfs 'mijn kleine zusje' een perfect schilderij kan maken op haar smartphone noemen we dit geen kunst meer. Ditzelfde argument geldt niet alleen voor kunstschoonheid, maar ook voor menselijke schoonheid. Mooi willen zijn is iets heel anders dan perfect willen zijn. En wij doen er goed aan die twee niet met elkaar te verwarren. Het actief streven naar perfectie wordt snel inauthentiek. Als imperfecties niet getoond mogen worden en verdoezeld, verborgen, gefotoshopt, gemake-upt en geplastischchirurgd worden, dan verbergt perfectie de schoonheid juist.

Zoals Vermeer een spiegel nodig dacht te hebben, zo denkt Roy Lichtenstein dat dit meisje haar spiegel nodig heeft. Zij moet zich kunnen meten en ze moet zich kunnen kneden. Perfectie vereist reflectie. Het lichaam verwordt van een gereedschap dat je optimaal kan benutten tot een inherent imperfecte last die tegen beter weten in verbeterd moet worden. Perfectie van het lichaam wordt een morele eis. Het mes van de perfectie snijdt aan twee kanten: Vermeer toont ons perfectie, Lichtenstein de tragiek van het nooit perfect kunnen zijn.

WAGNER: ZIEKTE OF PERFECT GENIE?

Mels-Werner Dees

De relatie tussen de componist Richard Wagner en de filosoof Friedrich Nietzsche spreekt tot de verbeelding. Mels-Werner Dees, redacteur van De Filosoof en in een eerder leven dirigent, schrijft over een vriendschap die op het eerste gezicht perfect lijkt.

Wagner is het grootste genie en de grootste mens van onze tijd,' schrijft Friedrich Nietzsche in 1869 over de man die hij bewondert en wiens vriendschap hij koestert. Nog geen 20 jaar later vraagt Nietzsche zich af of Wagner überhaupt een mens is, 'of een ziekte'¹. Wat de perfecte vriendschap leek, zeker vanuit het perspectief van Nietzsche, sloeg om in diepe haat.

Wie teksten van de jonge Nietzsche leest, moet haast wel concluderen dat de componist Wagner de absolute perfectie in persoon is. Toch zijn er al vroeg tekenen die erop wijzen dat beide mannen elkaar in veel opzichten vreemd zijn. Dat blijkt vooral uit dagboekantekeningen van Cosima Wagner, de vrouw van de componist.

De gevierde componist Wagner leert Nietzsche, dan 24 jaar oud, kennen in mei 1869. Bij een tweede ontmoeting schrijft Cosima in haar dagboek: 'Aan tafel [zat ook] de filoloog professor Nietzsche, met wie R [Richard] kennis heeft gemaakt en die uitstekend op de hoogte is van R's werken'².

In de periode die volgt, stuurt Nietzsche, die door Cosima wordt omschreven als 'een welopgevoede en sympathieke man'³ zeer regelmatig recensies en krantenartikelen over Wagner, die vaak negatief van toon zijn. Het succes van de componist zette veel kwaad bloed in de Europese muziekwereld en zijn vijanden zetten alles in het werk om hem zwart te maken. Cosima lijkt hier vooral een sluis te zijn tussen de beide heren, zij bepaalt welke kritiek wel en wat niet aan Wagner doorgegeven wordt.⁴ Uit het dagboek blijkt dat er vrijwel dagelijks contact is tussen de Wagners en de jonge professor. Nietzsche bracht verjaar- en feestdagen door in het huis van de componist, liet de Wagners als eerste nieuwe teksten lezen en schreef hen talloze brieven. Een, op het oog, perfecte vriendschap tussen verwante zielen.

Griekse tragedie

Wagner en Nietzsche vinden elkaar in hun liefde voor de Griekse tragedie. Wagner wil in zijn opera's dit klassieke genre revitaliseren. In het Griekse drama vormen tekst, zang, dans, drama en muziek een geheel. En niet alleen dat: Wagner stelt dat het publiek een actieve, scheppende rol moet hebben in het geheel en dat daarvan

een belangrijke invloed uitgaat in politieke zin. Dit samenkomen van kunst- en maatschappelijke disciplines, dit *Gesamtkunstwerk*, wil de componist met zijn werken realiseren. Hij ziet een jaarlijks muziekfestival in de Zuid-Duitse stad Bayreuth voor zich, met een speciaal voor dit doel ontworpen Festspielhaus. Elk jaar moeten in deze polis de werken van Wagner opgevoerd worden.

Nietzsche voelt zich daar zeer toe aangetrokken. Hij werkt de ideeën onder meer uit in zijn boek *Die Entstehung der Tragödie*, waarin in de tweede druk de titel wordt uitgebreid met 'aus dem Musik'. Ook het essay *Ursprung und Ziel der Griechischen Tragödie* wil hij aan zijn componerende held opdragen. Cosima over dit werk: 'Men heeft hier een zeer begaafd man voor zich, die op geheel eigen wijze is doordrongen van R's ideeën'⁵.

“Nietzsche is op geheel eigen wijze doordrongen van Wagners ideeën.”

Haar man heeft zeker waardering voor Nietzsche. Zo noteert Cosima uit de mond van de componist dat Nietzsche een van de weinigen is 'van wie ik iets geleerd heb. Een positieve verrijking van mijn visie'⁶. Toch blijkt uit aantekeningen ook dat Wagner zich superieur voelde aan Nietzsche, bijvoorbeeld als Cosima beschrijft hoe de componist reageert op de voordracht *Socrates und die griechische Tragödie*. Zelf vindt ze het een mooie voordracht, die laat zien dat 'Nietzsche het Griekse kunstwerk goed heeft begrepen,' maar ze voegt eraan toe dat Wagner bezwaar maakt tegen de manier waarop de filoloog een en ander definieert. De componist 'wijst hem met argumenten terecht'⁷.

Hoewel Cosima schrijft dat Nietzsche 'de belangrijkste van onze vrienden is,'⁸ noteert ze nog geen maand later de verzuchting van Wagner dat 'hij in deze vriendschap meer liefde heeft verspild dan ontvangen'. Superioriteit blijkt ook op persoonlijk vlak. Als Nietzsche een sombere brief schrijft, roept Wagner uit: 'Hij moet of trouwen of een opera componeren. Die laatste wordt dan

nooit uitgevoerd, dus dat maakt de situatie ook niet beter¹⁰.

Nietzsche blijft vooralsnog volledig in de plannen van de componist geloven, en biedt zelfs in 1872 aan zijn professoraat in Basel op te geven om zich geheel te kunnen wijden aan de opbouw van het festivalhuis in Bayreuth. Wagner gaat niet op dit aanbod in. Wel neemt hij zich voor op termijn in Bayreuth een tijdschrift op te richten 'waarvoor Nietzsche redacteur zou kunnen zijn'¹¹.

Eerste steen in Bayreuth

Nietzsche verheerlijkt Wagner als hét voorbeeld van een mens die de filosoof, de kunstenaar en de heilige in zich heeft bevrijd. Zijn muziek is 'de hervonden taal van het ware gevoel'. De filosoof is op een geheel eigen wijze doordrongen van Wagners ideeën. Twee maanden voor de opening van het Festspielhaus in Bayreuth schrijft Nietzsche het essay *Richard Wagner in Bayreuth*, wat in zekere zin de 'Wende' in de relatie tussen de beiden zal markeren. Het is een 'verrukkelijk opstel', vindt Wagner, die het volledig ontgaat dat Nietzsche in het essay eigenlijk al schetst waarom het hele project tot mislukken gedoemd is – of in elk geval niet aan zijn eigen verwachtingen zal voldoen. De openingszin van het essay luidt: 'Een gebeuren is alleen groots als twee actoren samenwerken: de geestelijke grootheid van de schepper, en de geestelijke grootheid van wie het beleeft.'¹² Nietzsche stelt hiermee een belangrijke vraag: is het Duitse publiek wel rijp voor het Gesamtkunstwerk van Bayreuth?

De aanleiding voor zijn twijfel is de eerste steenlegging voor het festivaltheater in Bayreuth. Hij schrijft teleurgesteld: 'Pinksterdagen in Bayreuth. Enorm wanbegrip van alle zijden.' Hij projecteert zijn eigen gevoelens op Wagner: 'Toen op die dag in mei van het jaar 1872 de eerste steen op de heuvel van Bayreuth gelegd was, bij stromende regen en verduisterde hemel, reed Wagner met enkelen van ons naar de stad terug; hij zweeg en keek lang in zijn eigen innerlijk, met een blik die niet met één woord gekarakteriseerd zou kunnen worden.'

Volgens Nietzsche moet de geestelijke grootheid van de toeschouwers en de luisteraars in overeenstemming zijn met die van de scheppers, zoals dit in de hoogtijdagen van de Griekse cultuur het geval zou zijn geweest. Zijn diepe verontrusting bij de eerste steenlegging in 1872 gold vooral het

wanbegrip van de Wagner-vereerders. De manier waarop hij in *Richard Wagner in Bayreuth* met dit probleem omgaat is precair: 'Daarom laten wij het gaarne over aan degenen die aan Wagners oog voor het noodzakelijke twijfelen, om zich zorgen te maken over de vraag of hetgeen zich thans in Bayreuth afspeelt, zich op het juiste moment afspeelt en noodzakelijk is. Wij, die er meer vertrouwen in hebben, kan het niet anders toeschijnen dan dat hij even sterk in de grootheid van zijn daad geloofd als in de geestelijke grootheid van degenen die haar moeten beleven.'

Op het moment dat hij dit schrijft, is Nietzsche er eigenlijk al van overtuigd dat dit laatste op een illusie berust. Hij probeert in *Richard Wagner in Bayreuth* een excuus te vinden om de waarheid niet onder ogen te hoeven zien.

De opening van het eerste Wagnerfestival in Bayreuth, waarschijnlijk het belangrijkste moment uit de loopbaan van Wagner, bevestigt al de twijfel en angsten van Nietzsche. Hij ervaart een decadente omgeving, een passief publiek. Hij verwijt Wagner diens knieval voor het Christendom en het feit dat ook in het Gesamtkunstwerk dat de componist wil scheppen de muziek slechts functioneel wordt ingezet. De filosoof meldt zich ziek – en dan verschijnt zijn werk *Menschliches, Allzumenschliches; ein Buch für freie Geister*. Een werk waarin hij toegeeft verblind te zijn geweest door de kunst van Wagner, 'die geen begin maar juist een einde betekende'. Wagner reageert furieus, blijkt uit het dagboek van zijn vrouw: 'Het is een twijfelachtige eer ooit door die man te zijn geprezen.'¹³ Verder: 'Alles wat hij kan heeft deze slechte mens van mij, zelfs de wapens die hij nu tegen mij hanteert'. 'Wij hebben uit deze knol een bloem geweekt, maar de knol is zelf een vies ding gebleven.'

Cosima treurt om de breuk: 'Tranen komen in mijn ogen als ik bedenken wat we met hem hebben verloren'. En ook Nietzsche zelf lijdt onder het schisma, dat hem ertoe veroordeelt 'meer intens alleen te zijn dan ooit te voren'. Hij stelt dat Wagner ziek maakt wat hij aanraakt.

In een aforisme kijkt Nietzsche terug op de innige vriendschap met Richard Wagner. 'We waren vrienden en zijn elkander vreemd geworden.' Wie de ontwikkeling van de relatie tussen de twee heren analyseert kan slechts concluderen dat ze elkaar altijd al vreemd waren.

Festspielhaus Bayreuth

NOTEN

¹ Friedrich Nietzsche, *Nietzsche contra Wagner*.

² Cosima Wagner, *Die Tagebücher*. Ediert und kommentiert von Martin Gregor-Dellin und Dieter Mack, München/Zürich, 1977. Vertalingen Hans Driessen.

³ Idem, 31 juli 1869.

⁴ Idem, 29 september 1869.

⁵ Idem, 5 april 1871.

⁶ Idem, 5 januari 1871.

⁷ Idem, 11 juni 1870.

⁸ Idem, 25 juni 1871.

⁹ Idem, 15 juli 1871.

¹⁰ Idem, 4 april 1874.

¹¹ Idem, 3 januari 1872.

¹² Friedrich Nietzsche, 'Richard Wagner in Bayreuth', *Nietzsches Werke, Historisch-kritische Ausgabe*, 1995.

¹³ Idem, 26 juni 1878.

HUMAN NATURE AS A NORMATIVE KIND

David O. Brink
University of California, San Diego

Perfectionisme is een stroming binnen de ethiek die stelt dat het behalen van perfectie in de menselijke natuur het doel is waar we ons leven op moeten inrichten. Professor David O. Brink, werkzaam aan de Universiteit van Californië, San Diego, stelt voor dat ze alleen gegrond kunnen worden als we human nature als normatief beschouwen in plaats van als biologisch. Aan de hand van de filosofieën van Aristoteles, Mill en Green legt hij uit dat we, als we perfectionisme willen kunnen funderen, onszelf als handelende wezens moeten zien.

Perfectionism is the doctrine that the fundamental ethical demand is the realization and perfection of one's nature. One's own good should be understood in terms of realizing one's nature, and the virtues should be seen as proper expressions of this nature. In this way, perfectionism rests on claims about human nature. Of course, different perfectionist theories understand human nature differently. Perfectionist ideas can be found in Aristotle, the Stoics, Aquinas, Spinoza, Leibniz, J.S. Mill, T.H. Green, and Nietzsche, among others. Despite this historical heritage, the perfectionist tradition in the history of ethics has not been adequately studied, and perfectionism remains a neglected option in systematic ethics and political philosophy. Some of this neglect reflects doubts about the existence of a conception of human nature that can ground perfectionist ideals.

Human nature as a biological kind

It is common to understand perfectionist appeals to human nature as involving a *biological kind* - human being. For instance, Aristotle defends a conception of *eudaimonia* or happiness that is a form of perfectionism by appeal to claims about the human function, and many believe that he understands the human function in biological terms. Thomas Hurka is a contemporary perfectionist who understands the perfectionist appeal to human nature as an appeal to a biological essence for human beings, grounding perfectionist goods such as knowledge, creativity, achievement, and athleticism in our biological essence.¹ However, grounding perfectionist ideals in a biological conception of human nature is problematic in at least two ways.

First, on familiar conceptions of species membership there simply is no substantive human essence.² For instance, a common conception of species membership is reproductive closure or the capacity to interbreed. But the organisms linked by reproductive

closure do not pick out a particular set of phenotypic traits or capacities as essential to human beings. Alternatively, species membership is sometimes understood in terms of common lineage with members of the same species all being organisms with a common ancestor who are sufficiently similar genetically. But common lineage does not pick out a particular set of phenotypic traits or capacities as essential to human beings.

Second, neither conception of *Homo sapiens* is likely to pick out

“If we insist on understanding human nature as a biological kind, we may conclude that the foundations of perfectionism are problematic.”

all and only the capacities that we think of as distinctly valuable or normative. Admirable traits such as rationality, creativity, and sociality will not be possessed to a high degree by all organisms on reproductive closure or common lineage conceptions of our species.

Biological conceptions of human nature might eschew appeal to a substantive conception of species membership and instead appeal to characteristic activities of the species.³ However, the challenge is to identify traits that are both common and valuable that have a

biological basis. An obvious possibility is to appeal to characteristic activities of the species that are the product of natural selection. But there are many traits that we have because they conferred selective advantage on our ancestors in hunter-gatherer tribes that it would be problematic to regard as good for us now or as providing us with reasons for action. For instance, there is some evidence that automatic affective discriminatory attitudes toward outsiders have a hereditary basis in the amygdala and prefrontal cortex and likely proved to be adaptive traits for our ancestors who lived in small homogeneous tribal communities.⁴ But the biological basis of racism and xenophobia does not provide a normative ground for those traits. A history of selective advantage seems neither necessary nor sufficient for normative significance. If we insist on understanding human nature as a biological kind, we may conclude that the foundations of perfectionism are problematic.

Human nature as a normative kind

A more promising way to ground perfectionist ideals is by appeal to human nature understood as a *normative kind*, rather than as a biological kind. On this view, perfectionist ideals are relative, not to our nature as human beings, but to our nature as persons or agents. Aristotle, Mill, and Green, I believe, are all normative perfectionists.⁵ Space constraints preclude self-contained reconstructions of their ethical theories, but we can highlight some relevant aspects of their versions of normative perfectionism.

Aristotle

In the first book of the *Nicomachean Ethics* Aristotle identifies the final good with *eudaimonia* or happiness and recognizes three main formal constraints on *eudaimonia* -- that it be complete or lacking in nothing, that it must be suitable for the sort of beings we are, and that it must be comparatively stable and within our control.⁶ He develops the suitability constraint by appeal to the human function (I 7). The function argument draws on the

taxonomy of characteristic activities and souls in *De Anima*, but that taxonomy is one in philosophical psychology and moral psychology, not biology. There, Aristotle conceives of us as rational animals with normative capacities to regulate our passions and actions in accordance with practical reason. These constraints support a comprehensive conception of *eudaimonia* in which virtue, conceived of as a life in which the passions and desires are regulated by the rational part of the soul, is the dominant component. But a complete good nonetheless includes fortuitous

“By grounding perfectionist ideals in a conception of persons or agents, normative perfectionism explains why we should care about the realization of perfectionist ideals by appeal to the very capacities that make us reasons-responsive rational agents in the first place.”

goods (externals) and pleasure.⁷ The virtues are regulated by the common good, which we can see clearly in the case of general justice, which involves complete virtue in relation to another (1129b15-30). We can begin to see how the common good contributes to the agent’s own *eudaimonia* by reconstructing the relationship between justice and friendship and the way in which friendship completes and perfects a rational being with finite capacities (this is the importance of *NE VIII-IX*).

Mill⁸

As a utilitarian, Mill embraces a teleological ethical theory in which the fundamental demand is to promote happiness impartially. In *On Liberty* he defends individual rights to basic liberties, but he tells us that these individual rights have a utilitarian foundation based on “utility in the largest sense, grounded on the permanent interests of man as a progressive being” (*OL I 11*). This progressive conception of happiness is reflected in *Utilitarianism*’s distinction between higher and lower pleasures (*II 3-8*), the dignity passage in which Mill explains the preference of competent judges for higher pleasures by appeal to their sense of dignity (*II 6*), and in *On Liberty*’s defense of individual autonomy and experimentation in lifestyle as necessary and important aspects of self-development. This is a progressive conception of human nature and happiness, because it depends on our capacities for self-government that Mill says are requisite for our being responsible and, hence, moral agents (*A System of Logic VI.ii.3*). This perfectionist conception of happiness shapes a great deal of what is distinctive in Mill’s contributions to the utilitarian and liberal traditions.⁹

Green

In the *Prolegomena to Ethics* Green aims to synthesize the best elements in ancient and modern ethical traditions, in

particular, Aristotelian and Kantian claims.¹⁰ He criticizes hedonist conceptions of desire, the will, and the good. Following Butler and Kant, he argues that agents have capacities for practical reason that allow them to distinguish between the intensity and authority of desire, to deliberate about their ends, and to regulate their actions according to superior principles. In doing so, he explicitly criticizes Kant's appeal to transcendental freedom and defends a compatibilist understanding of the will. Like the Aristotelians, Green understands acting on superior principles in terms of acting on a conception of one's own overall good and interprets the agent's own good in terms of self-realization. The demand for self-realization is appropriate given our nature as persons or agents. Because this demand is grounded in features of moral personality or agency, Green regards its dictates as categorical, rather than hypothetical, imperatives. Proper self-realization requires a constitutive concern for others that should be genuinely cosmopolitan in character, involving respect for all other rational agents. Hence, Green accepts Kant's Humanity Formula of the Categorical Imperative, but he understands these moral demands as grounded in self-realization.¹¹

In all three cases perfectionist ideals are grounded in a conception of *moral personality*, understood in Butlerian terms as the capacity to distinguish between the *power* and *authority* of passion and desire (*Sermons* II 14).¹² This involves capacities to distinguish oneself from one's desires, frame the question of what one ought to do, deliberate about the merits of alternatives, and regulate one's actions in accord with one's deliberations. Moral personality, on this view, involves *reasons-responsiveness*.

A plausible ethical conception should accommodate most of our considered judgments about what sorts of actions and lives are good or bad and right or wrong or, failing that, provide us with principled reasons for revising our considered judgments. But a plausible ethical conception also owes us an account of its normativity. Why should we care about conforming to its requirements? That question is not easy to answer, and many familiar conceptions have unsatisfying answers to this question. For instance, it is not clear why we should care about pleasure as such. Equally, it is not clear why we should care about conforming to demands grounded in traits that have been selected for in very different environments that our ancestors inhabited. Normative perfectionism has a more promising answer to questions about its normative authority. By grounding perfectionist ideals in a conception of persons or agents, normative perfectionism explains why we should care about the realization of perfectionist ideals by appeal to the very capacities that make us reasons-responsive rational agents in the first place. If there are lives that exercise those rational capacities that make us responsible agents, subject to reasons for action, then we have reason to undertake those kinds of lives.

If so, the best justification of perfectionist ideals involves the appeal to a normative conception of human nature grounded in our normative capacities for reasons-responsiveness. Normative perfectionism figures prominently in the perfectionist tradition and promises to explain the normative authority of perfectionist ideals.

PROFIEL

Professor David O. Brink is Distinguished Professor in the Philosophy Department at the University of California, San Diego. His research is in ethical theory, the history of ethics, moral psychology, and jurisprudence. He is author of *Moral Realism and the Foundations of Ethics* (Cambridge, 1989), *Perfectionism and the Common Good* (Oxford, 2003), and *Mill's Progressive Principles* (Oxford, 2013).

NOTEN

¹ Thomas Hurka, *Perfectionism* (Oxford: Clarendon Press, 1993), esp. chs. 2-4.

² See Philip Kitcher, "Essence and Perfection" *Ethics* 110 (1999): 59-83. Whereas Kitcher takes skepticism about a substantive biological essence to raise doubts about perfectionism, I take it to motivate a form of perfectionism grounded in a normative, rather than a biological, conception of human nature.

³ See, e.g., Philippa Foot, *Natural Goodness* (Oxford: Clarendon Press, 2001).

⁴ See, e.g., L.M. Brown, M.M. Bradley, and P.J. Lang, "Affective Reactions to Pictures of Ingroup and Outgroup Members" *Biological Psychology* 71 (2006): 303-11; M. Forgiarini, M. Galluci, and A. Maravita, "Racism and the Empathy for Pain on our Skin" *Frontiers in Psychology* 2 (2011): 1-7; and M.M. McDonald, C.D. Navarette, and M. Van Vugt, "Evolution and the Psychology of Intergroup Conflict: The Male Warrior Hypothesis" *Philosophical Transactions of the Royal Society B* 367 (2012): 670-79. For evidence of the malleability of stereotyping and prejudicial affect, see I.V. Blair, "The Malleability of Automatic Stereotypes and Prejudice" *Personality and Social Psychology Review* 6 (2002): 242-61.

⁵ Also see David O. Brink, "The Significance of Desire" *Oxford Studies in Metaethics* 3 (2008): 5-45. Terence Irwin discusses the role of a normative conception of human nature in the tradition in the history of ethics that he calls Aristotelian naturalism in *The Development of Ethics*, 3 vols. (Oxford: Clarendon Press, 2007-09).

⁶ Aristotle, *Nicomachean Ethics*, trs. T. Irwin, 2d ed. (Indianapolis: Hackett, 1999).

⁷ I assume a comprehensive conception of eudaimonia best captures the first nine books of the *NE*, even if *NE X* introduces an alternative strict intellectual conception.

⁸ See *Collected Works of John Stuart Mill*, 33 volumes, ed. J. Robson (Toronto: University of Toronto Press, 1965-91). I refer to individual works using natural divisions in his texts, such as chapter, section, and/or paragraph.

⁹ See David O. Brink, *Mill's Progressive Principles* (Oxford: Clarendon Press, 2013).

¹⁰ T.H. Green, *Prolegomena to Ethics*, ed. D. Brink (Oxford: Clarendon Press, 2003).

¹¹ I reconstruct and assess some main elements of Green's perfectionism in David O. Brink, *Perfectionism and the Common Good: Themes in the Philosophy of T.H. Green* (Oxford: Clarendon Press, 2003).

¹² Bishop Joseph Butler, *Fifteen Sermons Preached at Rolls Chapel and A Dissertation on the Nature of Virtue*, ed. W.R. Matthews (London: G. Bell & Sons, 1953), references by chapter/sermon and paragraph number.

TRANSHUMANISM

*Interview met
dr. Stefan Lorenz Sorgner
door Esther de Haas*

Transhumanisme en perfectie, waar kruisen zij elkaar? Is transhumanisme de oplossing voor de volmaakte mens, de route naar perfectie? In dit interview laat dr. Stefan Lorenz Sorgner ons kennismaken met transhumanisme en vertelt hij dat we met behulp van technologie betere mensen kunnen worden, posthumanisten. Volgens Sorgner is dit ten gunste van het goede leven en zouden we het transhumanisme moeten omarmen.

Transhumanism implies human enhancement. Is transhumanism any different from our conventional strive for enhancement? We conventionally better ourselves and use techniques and things to achieve human enhancement. Isn't it just more of the same?

The right reply would most probably be a yes and a no, because transhumanism does stand in the tradition of the continuously ongoing tradition of human self-overcoming. Transhumanism can be identified with a strong affirmation of technologies to improve the quality of our lives. However, even though it stands in this tradition, it also goes beyond it, because it takes seriously the option of enhancing evolution, an option which we had not been able to consider before our time.

Firstly, this is the case, because we had not been aware of evolutionary processes before Darwin. Secondly, this idea had not been a serious option during times without the latest emerging technologies. The technologies I am referring to are biotechnologies as well as cyborg technologies. Basically, it is possible to distinguish two types of transhumanism, a silicon-based version and a carbonate-based version. The silicon-based version affirms the use of cyborg technologies in order to increase the likelihood of us developing into posthumans whereby the posthuman can come about by means of mind-uploading. The carbonate-based version focusses on biotechnologies so that the posthuman could either be a further developed human being who still belongs to the human species but has at least one capacity which goes beyond the capacities currently living human beings can possess, or it would be the case that the posthuman is a further developed human being who no longer belongs to the human species. There are various further positions concerning the posthuman which represent a combination of these two accounts, e.g. quite a few transhumanists affirm the use of cryonics which might enable us to use mind-uploading after having been reawakened from a cryonic state. Hence, it needs to be realized that transhumanism does stand in the tradition of what human

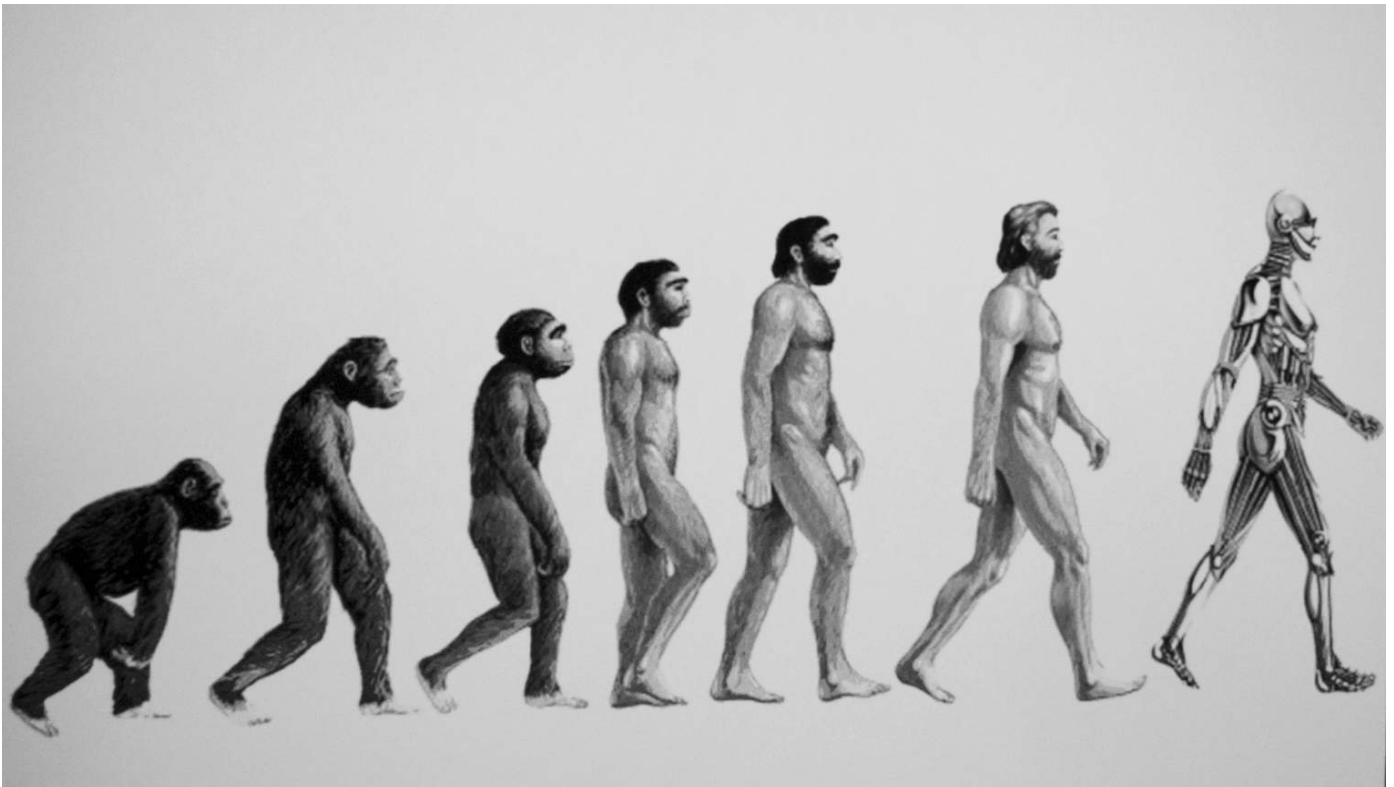
beings have always been doing, but it adds a further dimension to it by claiming that it is in our interest to develop into posthumans, which implies that by being posthuman the likelihood increases of living a good life.

Why should we embrace this idea of transhumanism?

Embracing transhumanism is the sensible choice for anyone who doubts that human beings have a categorical special status in the world, who holds that human beings are merely gradually different from other living beings, who has some kind of naturalistic,

“If you doubt that human beings possess an immaterial soul and a material body, affirm a type of liberalism, and believe in a theory of evolution, then being a transhumanist is a sensible choice.”

this-worldly, non-dualistic or relational understanding of the world, and who assumes that we have come about on the basis of evolutionary processes which implies that eventually we will either die out or develop further. In addition, transhumanism affirms a type of liberalism concerning political issues whereby any type of liberalism is being affirmed among transhumanists. There are libertarian versions which are being upheld by many Silicon Valley transhumanists and social-democratic versions which are closely associated with many IIEET transhumanists [IIEET: Institute

for Ethics and Emerging Technologies, ed.]. If you doubt that human beings possess an immaterial soul and a material body, affirm a type of liberalism, and believe in a theory of evolution, then being a transhumanist is a sensible choice. However, if you claim that human beings are infinitely superior to other natural beings, regard legal paternalism as best for a community and stick to some kind of creationism, then you would most probably agree with Francis Fukuyama who regards transhumanism as the most dangerous idea in the world. I am happy to realize that more and more people disagree with the latter position.

“The counter-arguments are similar to the one’s human beings expressed concerning any new technology in history.”

In this strive for perfectionism, will there be room for imperfection? Furthermore, what is perfect? How do we as transhumanists determine what qualities need to be perfected? And does this differ from current enhancement possibilities?

The notion of perfection sounds much more objective than it is, and within transhumanism, a great variety of notions of perfection are being affirmed, too. It needs to be noted that transhumanism affirms the use of technologies in order to increase the likelihood of human beings turning into posthumans. However, we do not know which qualities will be needed in order for this shift towards the posthuman to occur which had already been realized by Darwin. Darwin talks about the survival of the fittest, but not the survival of the strongest. This judgement implies that it does not have to be the strongest, most intelligent, and most beautiful one who survives, but the one who is best adapted to the environment.

Still, the environment is permanently in the process of change, so it is unclear which qualities will be in our future interest. It might be that the sounds on earth will be so loud that only deaf people will be able to survive eventually, as they are the ones adapted best to such an environment. Why should it not be legitimate to allow a deaf couple who regard deafness not as a handicap but merely as a different quality to use biotechnologies in order to increase the likelihood of having a deaf child? I regard this choice as a morally legitimate one.

These reflections are one reason why I uphold a radically pluralist concept of perfection, e.g. perfection consists in the realization of one’s very own physiopsychological drives, needs and demands. These demands are such that it (most probably) is not possible to make any non-formal propositional judgment concerning what perfection consists in. However, there are transhumanists and thinkers closely associated with transhumanism who doubt the validity of my suggestion of a radically pluralist concept of perfection. Two prime examples are Nick Bostrom from the Future of Humanity Institute from the University of Oxford and Julian Savulescu from the Uehiro Centre of the University of Oxford. Bostrom affirms the validity of the Renaissance ideal which identifies perfection in the realization of intelligence, cognitive capacities, memory, concentration, physiological beauty, health, and bodily strength. Savulescu, on the other hand, affirms a common sense concept of perfection, which identifies the following five qualities with perfection: 1. Not being disabled whereby disability is seen as context-dependent quality; 2. No disposition for mental illnesses; 3. Having good health; 4. Good capacities for communication, memory, and empathy; 5. High intelligence.

Yes, I must admit that both of their suggestions correspond to widely shared concepts of perfection, and psychological studies support the position that Savulescu’s common sense account is being shared by a great percentage of human beings. However, if you wish to analyze perfection philosophically, then you wish to know which concept of perfection is universally valid. If you regard the common-sense concept as valid, then you also have to hold that whoever does not stick to it is a danger to herself. It also

demands that many human decisions or wishes need to be regarded as inauthentic or as wishes, that do not actually correspond to the deepest longings of a person, e.g. in the following cases: 1. Person A wishing to die; 2. Person B desiring to have her healthy leg removed; 3. Person C wishing to eat parts of himself; 4. Person D not wanting to be cured from her manic depression; 5. Person E regarding his deafness as an advantage, not as a disability. Here,

“It seems to me that human beings could benefit enormously from germline modifications.”

given the validity of the common sense concept of perfection, one would have to hold that the people in question do not realize what they actually desire. I think it is strongly paternalistic and arrogant to make such a judgment in these cases. I might not be able to imagine myself to desire to have my healthy leg removed, but does this mean that this cannot be someone’s authentic wish? I think it can be someone’s authentic ideal of idiosyncratic perfection.

The option of enhancing evolution by using technologies: it sounds like an encounter of carbonite with silicon - of mixing humans and machines. This encounter seems to me like something similar to our industrialization, but a kind of refined “industrialization” as mechanical enhancement of our bodies. What distinguishes this shift from external “industrialization” to internal “industrialization”, that we now call it enhancing evolution? In both situations we adapt to the environment by using machinery to go beyond our former capacities.

Your analysis is correct. Both processes belong to the tradition of what human beings have always been doing, e.g. we use technologies

to improve the qualities of our lives. However, the focus has changed significantly. In the 19th century, mechanical alterations of the outer world were very important. In the 21st century, biotechnological alterations of the human body are one central research focus. Research in the digital realm represents a second main area of research. However, by means of biotechnologies, there is not only the option of altering a specific individual, but the possibility of germline modifications can arise, too. Thereby, the alterations in question can affect the genetic makeup of someone’s offspring, too. Hence, germline modifications can have far more significant consequences concerning the human genetic makeup than other types of human alterations. It needs to be understood that the benefits of such a technology can be enormous, even though there is a great hesitation even among scientists concerning this technology. From my perspective, the counter-arguments are similar to the ones human beings expressed concerning any new technology in history. I would rather suggest to critically analyze the procedures in question to see whether the technology in question can be in our interest or not. So far, it seems to me that human beings could benefit enormously from germline modifications.

PROFIEL

Dr. Stefan Lorenz Sorgner is directeur en mede-oprichter van het *Beyond Humanism Network*, lid van het *Institute for Ethics and Emerging Technologies* (IEET) en docent filosofie aan de universiteit van Erfurt (Duitsland). Hij schreef en redigeerde meer dan tien boeken, onder andere ‘Menschenwürde nach Nietzsche’ (WBG 2010). Daarnaast is Sorgner een veelgevraagd spreker in alle delen van de wereld (TEDx, World Humanities Forum, Korea Advanced Institute of Science & Technologie (KAIST)) en wordt hij regelmatig door nationale en internationale media benaderd (*Die Zeit*). Sorgner’s onderzoeksterrein beslaat voornamelijk Nietzsche, Muziekfilosofie, Bio-ethiek en Meta-, Post- en Transhumanisme: <http://www.sorgner.de>.

CHRISTIAN
EN D
VERZAMELINGSTHEORETISCHE R

Paul Ziche

Titelpagina's van boeken en tijdschriften vormen een buitengewoon spannend genre, waaraan de boekkunde al veel aandacht heeft besteed. Ook filosofen kunnen veel informatie halen uit titelpagina's.

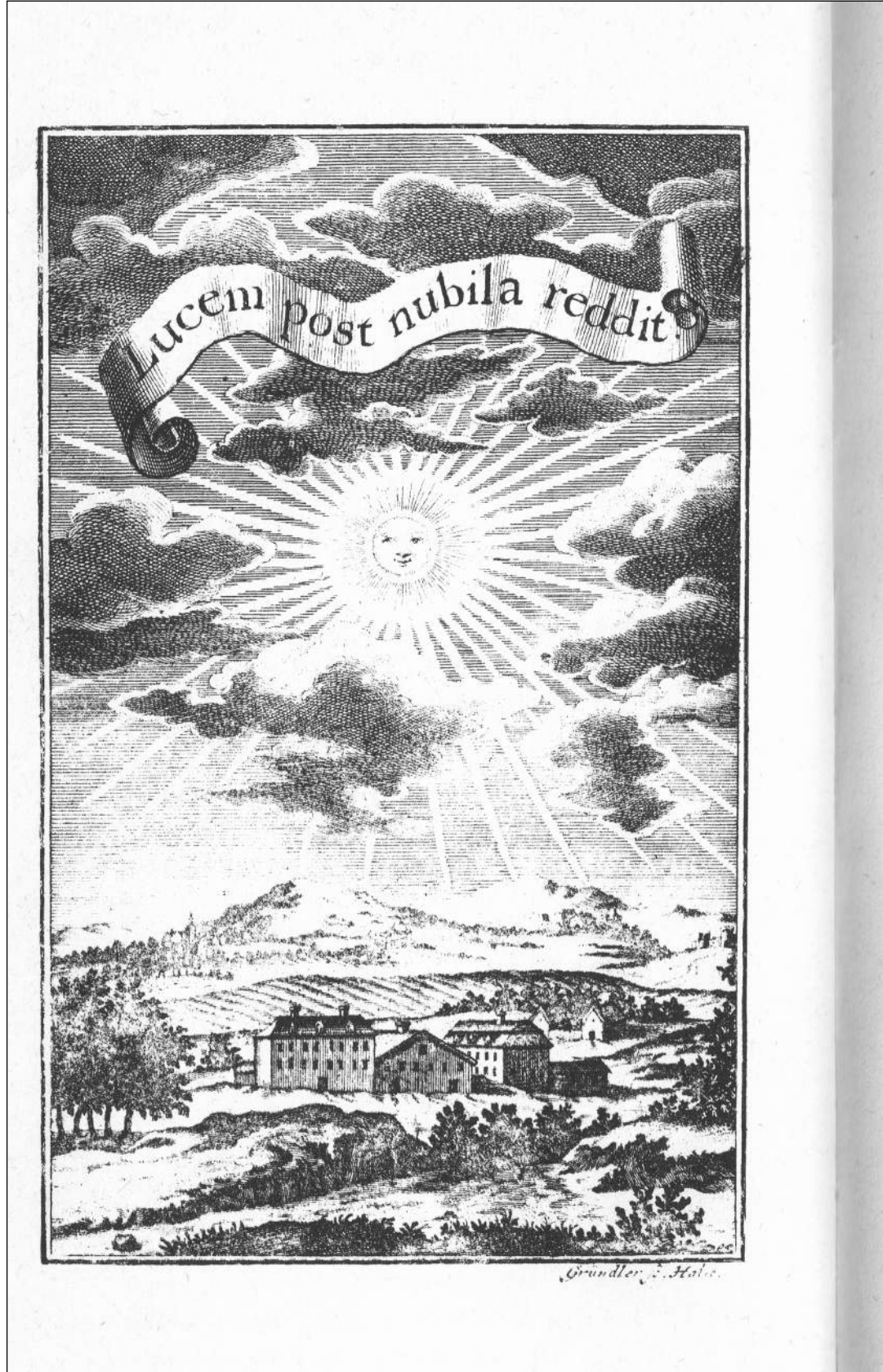
In een middeleeuws verzamelhandschrift wordt in veel gevallen nauwelijks zichtbaar gemaakt waar een nieuwe tekst begint; in veel boeken uit de 17e en 18e eeuw daarentegen bevat de titelpagina vaak een uitgebreid en ingewikkeld programma, waarin tekst en beeld samenspelen om een werk niet alleen aan te kondigen en te openen, maar meteen ook in een context te plaatsen.

Een titelpagina kan uitgebreide informatie over een auteur bevatten, vaak met een portret en met alle institutionele affiliaties en titels. Een boek kan echter ook onder pseudoniem verschijnen (denk aan Kierkegaard) of kan zelfs de naam van een auteur vestigen door deze helemaal niet op de titelpagina te vermelden (zoals bij J.G. Fichte's eerste grote boekpublicatie, waarover in een latere aflevering meer). Nietzsche heeft tientallen titelpagina's ontworpen voor boeken die hij nooit schreef; en hoe is het eigenlijk gekomen dat bijvoorbeeld de dialogen van Plato onder de titels bekend werden die zij nu dragen - want in het verleden wisselden de titels voor deze teksten nogal?

Het is voor mij altijd verleidelijk geweest om een filosofiegeschiedenis aan de hand van titelpagina's te schrijven, en hierin de genoemde (en veel andere) fenomenen te verwerken.

Op aanmoediging van studenten – waarvoor mijn hartelijke dank! – zal ik hier nu een begin mee maken, in de losse vorm van een rubriek, niet chronologisch geordend, dus in de vorm van een kaartenbakje met bouwstenen voor een concrete filosofiegeschiedenis (want boeken en de titelpagina's van boeken zijn steeds ook concrete manifestaties van de bredere culturele context van de filosofie). Disclaimer: hoeveel een titelpagina ook prijs kan geven, het ontslaat de kijker er nooit van om het boek te lezen!

Paul Ziche

WOLFF E RAADSELS VAN DE METAFYSICA

he

C hristian Wolff en de verzamelings- theoretische raadsels van de metafysica

Christian Wolffs zogenoemde “Deutsche Metaphysik”¹ wordt gesierd door een mooi, complex, en op het eerste gezicht ook buitengewoon grappige titelpagina aan de hand waarvan het hele programma van Wolffs metafysica kan worden uitgelegd.

Laten wij met de tekst beginnen. Wolff wordt geïntroduceerd met een indrukwekkende lijst van academische titels, en hij wordt gepresenteerd als iemand die iets “mededeelt” aan alle “liefhebbers der waarheid”: namelijk de (ik citeer de Nederlandse vertaling van dit boek²) “redkundige bedenkingen”, de “Vernünfftige Gedancken” over God, de wereld, de ziel van de mens – en daarnaast ook nog over “alle dingen überhaupt”. Hierin ligt aan de ene kant het complete spectrum van concrete thema’s vervat die in de metafysica worden behandeld (God – theologie; de wereld – kosmologie; de ziel – psychologie).

Tegelijkertijd leest de titel als een flauwe grap (of als een verzamelingstheoretische paradox): als wij reeds God, de ziel en de wereld hebben behandeld – wat moeten we dan nog met “alle dingen überhaupt”, iets dat toch het meest alomvattend klinkt, maar in de volgorde van concepten op de titelpagina en in de typografie als een ondergeschikt bijvoegsel verschijnt? Wolff heeft hier wel een oplossing voor, maar het moge ook duidelijk zijn dat Kant van mening kon zijn dat het niet vanzelfsprekend is dat God, de wereld, de ziel en de “dingen überhaupt” in één opsomming kunnen worden geplaatst.

Vanuit Kant gelezen wordt een ander woord op deze pagina in scherp profiel gebracht: namelijk dat een filosoof de taak heeft om aan zijn lezers iets “mede te delen”. Wolff presenteert resultaten en claimt bewijzen te kunnen geven voor alle uitspraken die hij geeft; zijn boek bevat nauwelijks kritische discussie, maar geeft de lezer zekere kennis. Bijvoorbeeld over het feit dat God een verstand heeft (§ 954), over hoe wij talen leren (§298), wat de “Lauf der Natur” is (§ 724), en veel andere dingen meer.

Interessant genoeg vertoont de emblematische titelillustratie dan juist weer veel dynamiek: uiteraard wordt hier met de lichtmetafoor gespeeld die de naam geeft aan het tijdperk van de verlichting, maar dan (net zoals het Nederlandse “Verlichting” en, meer nog, het Duitse “Aufklärung” het aanduidt) in de vorm van een actief proces van opklaren in de

Vernünfftige
Bedancken
Von
S S S S,
Der
Welt
und der
Seele des Menschen,
Nuch allen Dingen überhaupt,
Den Liebhabern der Wahrheit mitgetheilet
Von
Christian Freyherrn von Wolff,
Er. Königl. Majest. in Preussen Geheimden Rathe
und Cantzler der Universität Halle, wie auch Professore Ju-
ris Naturæ & Gentium ac Matheseos daselbst, Professore ho-
norario zu St. Petersburg, der Königl. Academie der Wis-
senschaften zu Paris, wie auch der Königl. Groß-Bri-
tannischen und der Königl. Preußl. Societät
der Wissenschaften Mitgliede.
Neue Auflage hin und wieder vermehret.

Mit allergnädigsten PRIVILEGIIS.

HALLE im Magdeburgischen, 1751.
Zu finden in der Koenigerischen Buchhandl.

precieze meteorologische betekenis van dit woord: na een fase van bewolking en duisternis klaart het weer op. Het motto van de illustratie zegt precies zoveel: “Hij (zij of het – het wordt niet geëxpliciteerd wie het doet) geeft het licht terug na een tijd van bewolking”. Dus, in drie trefwoorden samengevat: dynamische verlichting, overdracht van zekere kennis over God, de wereld en de ziel, en een verhouding tussen “dingen überhaupt” en de wereld die aan verdere verheldering toe is.

De oplossing voor de verzamelingstheoretische paradox in de titel is uiteindelijk relatief simpel. De opbouw van Wolffs Duitse metafysica gaat precies omgekeerd aan de volgorde van sleuteltermen op de titelpagina: het werk eindigt met de theologie, en het begint na een zeer korte, sterk door Descartes beïnvloede inleiding over zelfkennis, met een hoofdstuk over algemene ontologie: “Von den ersten Gründen unserer Erkenntniß und allen Dingen überhaupt”, dus met de algemene theorie van wat het betekent om een ding te zijn. De latere hoofdstukken over kosmologie, psychologie en theologie bouwen voort op dit fundament. Wolffs ontologie is zelf weer een zeer opmerkelijke theorie: want hij definieert een “ding” in modaallogische termen als “Alles was seyn kann, es mag würrlich seyn oder nicht” (§ 16; in de oude Nederlandse vertaling: “Al ’t geen dat Mogelyk is, het zy Bestaanlyk of niet, noemen *ny een Ding*.” Er zijn dus niet-werkelijke, maar strikt gesproken zijn er geen onmogelijke dingen.

Over de auteur en het boek

Christian Wolff (1679-1754) doceerde in Leipzig, Halle, Marburg (nadat hij Halle lange tijd moest verlaten vanwege beschuldigingen van atheïsme en fatalisme), en later weer in Halle. Hij staat bekend vanwege zijn enorm invloedrijke systematisering van Leibniz’ filosofie; maar Wolffs uitgewerkt filosofisch systeem bevat veel meer dan alleen Leibniziaanse ideeën. Het hele systeem wordt ontwikkeld op basis van twee grondbeginselen: het principe van contradictie en het principe van de voldoende reden. Overal in zijn werk past hij de structuur van meestal syllogistisch geformuleerd bewijs toe.

Naast de gehele filosofie in enge zin, behandelt hij uitgebreid thema’s uit de natuur- en wiskunde. Bijzondere aandacht heeft

daarnaast zijn studie van de moraalfilosofie van Confucius gekregen.

Zijn “Deutsche Metaphysik” is, zoals ook nu de naam al zegt, de Duitstalige versie van een werk dat ook in een andere taal – Latijn dus – bestaat. De Duitse versie gaat vooraf aan de Latijnse; de Latijnse metafysica verschijnt vanaf 1730 in meerdere delen, met minder opvallende titels die expliciet de deelgebieden van de metafysica en de wetenschappelijkheid van de gebruikte methode benoemen (een voorbeeld: *Cosmologia generalis, methodo scientifica pertractata, qua ad solidam, inprimis Dei atque naturae, cognitionem via sternitur*, Frankfurt/Leipzig 1731).

De eerste editie van de Duitse metafysica verschijnt in 1720 (maar is al eind 1719 gereed), tot 1752 verschijnen er in totaal twaalf edities van dit buitengewoon populaire werk. Al in 1712 (in het volgende wordt alleen het jaar van de eerste edities van de teksten genoemd; alle teksten verschijnen in een veelvoud aan edities) verschijnt het eerste deel in een serie van werken over *Vernünfftige Gedancken*, zijn zogenoemde “Duitse logica” (*Vernünfftige Gedancken von den Kräften des menschlichen Verstandes und ihrem richtigen Gebrauche in Erkenntniß der Wahrheit, den Liebhabern der Wahrheit mitgetheilet*, Halle 1712, in de Latijnse vertaling van 1730: *Cogitationes rationales de viribus intellectus humani...*). Andere delen uit deze reeks van *Vernünfftige Gedancken* behandelen *der Menschen Thun und Lassen* (1720), het *gesellschaftliche[...] Leben der Menschen und insonderheit der gemeinen Wesen zu Beförderung der Glückseligkeit des menschlichen Geschlechts* (1725) en de *Absichten natürlicher Dinge* (1723).

NOTEN

¹ Als reprint te vinden (in de 11e editie van 1751) in: Christian Wolff: *Gesammelte Werke*. 1. Abt. Bd. 2. Hildesheim et al. 1983, met een inleiding door Charles A. Corr. Voor een overzicht over Wolffs metafysica, zie Jean École: *La métaphysique de Christian Wolff*. 2 delen. Hildesheim et al. 1990.

² Christian Wolff: *Redenkundige bedenkingen over God, de wereld, en de menscheijke ziele, als mede van alle zaken in ’t gemeen. Den Liefhebbers der Waarheid medegeedeelt [...]*. Amsterdam 1741.

STELLING:

“I have no faith in human perfectibility. I think that human exertion will have no appreciable effect upon humanity. Man is now only more active – not more happy – nor more wise, than he was 6000 years ago.” — Edgar Allen Poe

Omdat ‘studentparticipatie’ zo’n prachtig buzzword is en De Filosoof niet alleen vóór de student, maar ook dóór de student geschreven behoort te worden, looft de redactie een boekenbon van maar liefst 50 euro uit voor de beste inzending op basis van een vooraf bepaalde stelling.

Deze keer is de felbegeerde prijs gewonnen door Dick Timmer met zijn creatieve poging het op te nemen tegen de stelling van Edgar Allen Poe, een moedige strijd voor een vertrouwen in menselijke perfectie.

Dick, gefeliciteerd!

Dick Timmer

De schrijver voelt zich als God zonder godsbewijs (om W.F.H.), maar de lezer zal hem het genoegen schenken die lacune voor lief te nemen. Bij de libricide van 1806 (Caïro) is een deel van het essay onleesbaar geworden. Gelukkig zijn inleiding en conclusie gedeeltelijk bewaard gebleven. Omdat ook hier delen aan ontbraken, is het geheel van doorlopend commentaar voorzien. De schrijver is nog steeds in leven, maar het argument inmiddels dood.

Een openingszin moet *catchy* zijn in de filosofische zin van het woord. Ik begin daarom te zeggen dat ‘een beproefde retorische methode is de betekenis van een woord op te zoeken in het woordenboek, uitgaande van de gangbare definitie ervan een eigen definitie te ontwikkelen en deze vervolgens quasi-consequent te hanteren, zodat elke weerlegging van de toch wat onzekere definitie uiteindelijk is te herleiden tot een misinterpretatie van het lezerspubliek, dat tegen de nadrukkelijke waarschuwing in, in het genoemde concept niet meer wenst te lezen dan een eenvoudige woordenboekdefinitie,’ en hoop daarmee de interesse te wekken. Ik wil dat men zich ergert, en voeg de schijnbaar nonchalante zin: ‘Laat ik het daarom anders doen,’ toe. Dan ontwikkel ik een eerste gedachte: ‘Ik zal argumenteren dat de idee van menselijke perfectie in de geschiedenis niet alleen mogelijk, maar zelfs daadwerkelijk is.’ Waar wij op hopen, wordt in ons midden verwezenlijkt.

Nu kan ik, terugkomend op de inleiding, een wetenswaardigheid poneren: ‘Van Dale geeft één definitie van ‘perfect,’ namelijk ‘volmaakt.’ Dit is een eerste link naar het citaat bovenaan. Dit wil ik verbinden met wat ik hieronder verdedig, dus voeg ik toe dat ik ‘op hoop van zegen deze woorden daarom als synoniem beschouw.’ Het wordt nu tijd met wat citaten het betoog kracht bij te zetten. Daarom zeg ik dat ‘wanneer Edgar Allen Poe¹ zegt dat mensen vandaag de dag slechts actiever zijn, en zeker niet meer gelukkig of wijzer, veronderstelt hij dat perfectie zoiets als meer geluk of meer wijsheid betekent.’ Dit behoeft enige uitleg die ik in een volgende zin geef: ‘Kortom, dat perfectie iets is dat bereikt wordt door iets anders te vermenigvuldigen.’ Het wordt tijd na deze inleidende woorden een

leidende gedachte te formuleren, die gezien de aard van het essay niet volledig sluitend hoeft te zijn. Ik volsta met te zeggen dat ik ‘perfectie zal verdedigen als antoniem van vermenigvuldiging,’ waaraan ik met een erudiete punt-komma een wijsgerig parallelisme toevoeg ‘; als radicale vermindering van het vermenigvuldigde, of wel als vermenigvuldiging van de radicale vermindering.’ Dit klinkt opzettelijk vaag en ik voeg toe dat ‘de precieze definitie-kwestie laat ik aan de continentalen,’ om snerend op te merken: ‘ikzelf wil graag vooruitgang boeken.’

[...]

Na ontegenzeggelijk het ongelijk van Poe te hebben bewezen, en gevoeglijk te hebben getoond dat p, waarbij p de genoemde propositie is die de these dat q rechtvaardigt, eindig ik met enkele wijsgerige bespiegelingen. ‘De impact die het gegeven argument heeft gehad op de geschiedenis had ik nooit kunnen voorspellen,’ daarbij erop vertrouwend dat de lezer inziet dat een bespiegeling als hierboven beschreven dusdanig is dat een enkele sterveling de eeuwigheidswaarde ervan niet kan inzien. Zelfs niet de schepper ervan. Ik concludeer tenslotte, in het volste vertrouwen dat de weldenkende lezer niet anders kan dan mij tot hier na te spreken, dat ‘de ontwikkeling in de geschiedenis ontegenzeggelijk heeft bijgedragen aan de vervolmaking van de mens, het dier en de natuur,’ en dat ik meen dat dit ‘ertoe leidt dat de mens meer dan ooit optimistisch kan en mag zijn over diens eigen kunnen, want er is werkelijk geen schepsel op aarde dat tot dergelijke dingen in staat is.’ Dit is me dunkt het moment waarop een dominee ‘Amen’ zegt, maar laat ik het anders doen. ‘Q.E.D.’

NOTEN

¹ Omdat Poe bij het schrijven van dit essay nog niet geboren is, heb ik geprobeerd niet teveel aan hem toe te schrijven. Het zou immers *unfair* zijn iemands toekomst dermate vast te leggen dat hij zijn leven slechts zou vullen met het zeggen wat ik hem hier laat zeggen.

DE TERREUR VAN PERFECTIE

Mathijs Beemsterboer

Mathijs Beemsterboer heeft zijn masterscriptie Filosofie aan de Universiteit Leiden geschreven over de perfectionering in de Nieuwe Tijd en de implicaties daarvan voor de humanisering. De Filosoof vroeg hem een artikel te schrijven, waarin hij een kort deel van zijn scriptie met ons deelt. Waarom gaat perfectie gepaard met terreur?

Een blanco document straalt als een fel licht van mijn computerscherm af. Starend naar deze verblindende leegte, tracht ik haar te vullen met de perfecte openingszin. Er dient zich een aantal openingen aan, maar geen kan mij bekoren of voldoende verleiden om permanent gestalte te nemen op papier. De leegte van het document vult mijn lijf met een beklemmend gevoel. Niet alleen streef ik naar de perfecte openingszin, de gehele tekst moet perfect zijn – des te meer aangezien het onderwerp ‘perfectie’ betreft.

Bovenstaand citaat schreef ik meer dan een jaar geleden in mijn notitieboek. Een klein boekje waarin ik ideeën, gedachten en notities opschrijf. Deze passage betreft de periode voordat ik startte met het schrijven van mijn masterscriptie Filosofie. Het beschrijft wellicht een herkenbaar beeld voor velen: het niet kunnen beginnen met schrijven. Je kent dat vast wel, het gevoel ergens in te willen excelleren, dat je iets perfect wilt kunnen doen of een perfect resultaat wilt leveren. Misschien ben je druk bezig die ene verwaalde taalfout op te sporen in je eigen scriptie of artikel, of beoefen je een sport of bespeel je een instrument dat je perfect wilt kunnen beheersen. Op verscheidene gebieden in ons leven streven we naar perfectie of wordt er perfectie van ons verlangd. Mijn scriptie gaat over het begrip ‘perfectie’, en juist daarom moest mijn scriptie zelf ook perfect worden. Door dit streven naar perfectie kon ik lange tijd geen begin maken met het schrijven van mijn scriptie – elke poging leidde niet naar perfectie. Waarom überhaupt een poging wagen, wanneer het eindresultaat toch nooit de verlangde perfectie behaalt? Ik werd keer op keer geconfronteerd met mijn eigen perfectionisme. Het nooit kunnen bereiken van perfectie en het eindeloze verlangen ernaar, voelde onaangenaam. Wat is dit onaangename dat ik ervaar bij een woord waarvan ik in eerste instantie dacht dat het alleen maar positieve connotaties bevat? Langzamerhand verscheen het woord ‘perfectie’ niet meer als vanzelfsprekend. Hoe meer ik stilstond bij dit woord, des te prangender de vraag werd: ‘wat is perfectie?’.

Perfectie is perfectionering

Het woord ‘perfectie’ komt van het Latijnse ‘perficio’, dat ‘te voltooien’ of ‘te beëindigen’ betekent. ‘Perfectie’ betekent dan ook letterlijk ‘datgene wat voltooid is’. De Latijnse term is equivalent met het Griekse ‘teleos’. De oude Grieken gebruikten dit woord in concrete zin, zoals een perfecte fluitist, of een perfecte komedie, of een perfecte staat. De term ‘teleiotes’ was nog niet overladen met allerlei abstracte associaties en superlatieven, zoals bij ‘perfectie’. Vandaar dat de Griekse term ‘teleos’ dikwijls wordt vertaald met ‘compleetheid’ en niet met ‘perfectie’. Ten tijde van Aristoteles heeft ‘teleos’ betrekking op datgene wat compleet is, waar niets aan toegevoegd of van verwijderd kan worden. Wat zó goed is, dat er niets beters van is en dat het zijn doel (‘telos’) heeft bereikt.

De Poolse filosoof Wladyslaw Tatarkiewicz wijst erop dat sinds de Nieuwe Tijd de betekenis van perfectie is verschoven naar perfectionering – de gang naar een steeds grotere vervolmaking.¹ Perfectie is geen toestand waarin iets zich kan bevinden, maar is een toestand waarnaar gestreefd kan worden. Dit heeft verstrekkende gevolgen voor hoe perfectie nog ter sprake kan komen. Wanneer ik streef naar perfectie, impliceert dat enerzijds dat ik mij bevind in een toestand die imperfect is. Er valt immers nergens naar te streven als ik datgene al bezit of bereikt heb. Perfectionering betreft dus een gang of beweging van de ene toestand naar de andere. Anderzijds impliceert het dat ik weet naar welke richting ik perfectioneer. Ik denk te weten hoe ik een onderscheid kan maken tussen perfect en imperfect. Kan ik dat wel?

Het woord ‘perfectionering’ geeft ook nog iets anders aan. Het is niet alleen een beweging van een imperfecte toestand naar een perfecte toestand, maar aan deze beweging komt tevens geen eind. Waarom? Dat heeft te maken met hoe identiteit vandaag de dag nog ter sprake kan komen. In *De rerum originatione radicali* (1697)

beschrijft Leibniz een omslag in de gedachte aan identiteit, die later uitkristalliseert in het darwinisme. Sinds Darwin verschijnt identiteit niet meer als een onveranderlijke Platoonse *idea*, maar juist als een veranderlijke opeenvolging – de *replicatieve* identiteit. Dit zien we ook terug bij woorden. Woorden hebben *geen* vaste betekenis of definitie, maar hun betekenis is veranderlijk.² Veranderlijk, omdat woorden bestaan *als* herhaling. Eén woord is geen woord. In de herhaling kunnen kleine veranderingen optreden in de betekenis van een woord. Sommige van die veranderingen blijven behouden en andere niet. Wanneer een woord stopt zich te herhalen valt de betekenis ervan weg. De omslag van een onveranderlijke vaste betekenis naar een veranderlijke, zien we ook terug in het woord ‘perfectie’ zelf. Perfectie is niet onveranderlijk, zoals het aristotelische ‘*teleos*’, maar verschijnt sinds de Nieuwe Tijd als een *voortdurend* perfectioneren. De verlangde perfectie kan op deze wijze nooit worden behaald. Ik *moet* wel doorgaan met het streven naar perfectie, als ik zou stoppen betekent het dat ik mijn einde heb bereikt.

Perfectionering is terreur

De gedachte aan perfectionering speelt een belangrijke rol binnen de filosofie van Leibniz, Voltaire en Rousseau. In mijn scriptie bekijk ik hoe het woord ‘perfectie’ een rol speelt bij deze filosofen. In dit artikel zal ik Leibniz’ visie daarvan kort weergeven. Bij Leibniz mondt de gedachte aan perfectie uit in zijn bekende uitspraak: “Wij leven in de best mogelijke wereld.” Deze uitspraak kan meteen in twijfel worden getrokken: kun je nog met droge ogen beweren dat we in de best mogelijke wereld leven, wanneer we rampen zoals in Nepal zien of de onthoofdingen door de terreurgroep IS? Dit is het befaamde theodiceeprobleem. Volgens Leibniz kunnen we de volledigheid van de wereld niet overzien. Hij vergelijkt de wereld met een afgedekt schilderij, waarvan slechts een klein deel zichtbaar is. Dit zichtbare, zo stelt Leibniz, heeft geen vorm en lijkt op een onsamenhangende brei van kleuren, maar wanneer we het gehele schilderij in ogeschouw kunnen nemen, dan pas zien we de kundigheid van de schilder in.³ Zo is het ook gesteld met de wereld. Het kwaad is slechts een klein deel wat we van de wereld kunnen zien. Wanneer we het geheel kunnen overzien, zouden we inzien dat het de best mogelijke wereld is. Sterker nog, Leibniz stelt dat het kwaad noodzakelijk bijdraagt aan een groter goed. Met andere woorden: imperfectie is noodzakelijk voor Leibniz om tot een groter wordende perfectie te geraken.

**“Perfectie is geen toestand
waarin iets zich kan bevinden,
maar is een toestand
waarnaar
gestreefd kan worden.”**

Wat van belang is bij deze gedachte zijn de implicaties die erin besloten liggen. Wanneer Leibniz stelt dat het kwaad leidt tot een groter goed, dan rijst meteen de vraag hoeveel kwaad ik kan rechtvaardigen, met als doel dat dit leidt tot een groter wordende perfectie. Waar ligt de grens? Kan ik op deze wijze genociden rechtvaardigen, met als doel een betere wereld? Anderzijds kunnen we Leibniz tegemoet treden. Soms moet er iets ergs gebeuren voordat we daarvoor maatregelen bedenken. Juist in de imperfectie is er *voortuitgang* mogelijk. Auto’s worden voorzien van

gordels en airbags, tsunami-waarschuwingssystemen worden langs kustlijnen geïnstalleerd en gebouwen worden dusdanig ontworpen dat zij aardbevingen doorstaan. Het streven naar perfectie is op deze wijze een antwoord op imperfectie.

Perfectie betreft niet alleen een *streven-naar*, afgeleid van het Oudsaksische ‘*strevon*’, dat ‘ijverig bezig zijn’ betekent, maar tegelijkertijd een *streven-van*, afgeleid van het Oudhoogduitse

**“Waarop baseer ik mijn
onderscheid
als ik
een onderscheid maak
tussen perfectie en
imperfectie?”**

‘*strēben*’, dat ‘zich verzetten’ betekent. In mijn streven naar perfectie, verzet ik mij tegelijkertijd tegen een imperfectie. Dat kan echter alleen als ik een onderscheid kan maken tussen perfectie en imperfectie. Waarop baseer ik mijn onderscheid? Wanneer ik bijvoorbeeld spreek van de perfectionering van de mens, dan moet ik definiëren wat telt als een mens en wat niet. In het scheiden wil ik alleen dat overhouden wat zuiver is – perfect. Alle imperfecties zuiver ik daarvan weg. De nationaalsocialisten en aanhangers van andere ideologieën hebben dat al eens in het verleden geprobeerd, met alle terreur die daaruit voortkwam. Het streven naar perfectie is in die zin een terreuractie. Er moet voortdurend een zuivering plaatsvinden om van een imperfecte naar een *meer* perfecte toestand te geraken.

In dit artikel kan ik slechts een tipje van de sluier oplichten omtrent het onderwerp ‘perfectie’. De uitwerking van ‘perfectie’ zoals deze speelt bij Leibniz, Voltaire en Rousseau, is terug te lezen in mijn scriptie: <http://www.filosofie.xyz/scriptie>. Perfectie blijkt niet zo vanzelfsprekend te zijn als ik in eerste instantie dacht. Perfectie is geen vaststaande toestand waarin ik kan geraken, zoals bij het aristotelische ‘*teleos*’. Het is een voortdurende toestand van perfectionering waarin ik me bevind, zodat ik nooit ben waar ik ben noch waar ik wezen wil. Dit is een aanwijzing naar de rol die perfectie en imperfectie spelen als motor van de vooruitgang. Ik dien echter alert te zijn op de terreur die daarmee gepaard gaat. Is de prijs van dat wat als ‘voortuitgang’ wordt gezien niet zó hoog, dat dit daardoor de ‘voortuitgang’ steeds imperfect maakt?

NOTEN

¹ Tatarkiewicz, “Paradoxes of Perfection”, 1980, p. 77: “True perfection lies in ceaseless improvement, constant elaboration, in enrichment, in the appearance of new things, properties, values.”

² Cf. Oudemans, *Echte Filosofie*, 2007, pp. 136 – 140.

³ Cf. *De rerum originatione radicali* (1697)

HET BELANG VAN DE MANIER WAAROP

Henk van Gils

Afgestudeerd student Research Master Philosophy Henk van Gils heeft zijn thesis geschreven over identiteitsvorming. Het was een rit die de grenzen deed vervagen tussen persoonlijke ervaring en academisch werk, maar het resultaat mag er wezen. Hij vertelt waarom de manier waarop wij nadenken over de verhouding tussen keuze en identiteit anders geconceptualiseerd moet worden. Zijn promotieonderzoek belooft hier nog verder op in te gaan. Bij De Filosoof kunnen wij in ieder geval alvast niet wachten!

Recente technologische ontwikkelingen hebben de mogelijkheden om onszelf te vormen haast oneindig gemaakt: *Enhancement*-technologieën stellen ons in staat om in sterke mate in te grijpen in ons uiterlijk (plastische chirurgie; genterapie is niet heel ver weg meer) en de manier waarop we ons voelen (psycho-farmaceutische medicatie; *deep brain-stimulatie*), terwijl het internet ons de kans biedt om identiteiten *ex nihilo* te creëren in *cyberspace* (bijvoorbeeld in *Second Life*). In de praktijk lijkt echter het idee van onbeperkte mogelijkheden zeer verlamdend te werken: in onze moderne maatschappij hebben steeds meer mensen last van een ‘identiteitscrisis’ – moeilijkheden met het omgaan van vragen zoals ‘Wie ben ik?’ en ‘Wie wil ik zijn?’. Deze moeilijkheden zijn ongetwijfeld verbonden met de vele mogelijkheden hoe we onze identiteit *kunnen* vormen.¹ In mijn scriptie heb ik geprobeerd een kleine bijdrage te leveren aan het filosofische debat over wat succesvolle vorming van onze praktische identiteit veronderstelt.

Dit thema van praktische identiteit krijgt steeds meer aandacht van populaire en academische filosofen. Vaak wordt de noodzaak van *keuzes* benadrukt. Korsgaard, bijvoorbeeld, stelt in *Self-Constitution* dat “Human beings are *condemned* to choice and action.” Dit komt ook terug in de voorbeelden die worden gebruikt: weegt het bij een conflict tussen verplichtingen als docent en als ouder zwaarder om een goede docent te zijn of een goede ouder? Door het probleem van onze praktische identiteit te formuleren in termen van *dat* we veroordeeld zijn tot het maken van keuzes, komt de nadruk te liggen op het vinden van een juiste standaard voor deze keuzes. En zo’n standaard wordt vervolgens gezocht in die identiteit die we *noodzakelijk* zijn: bijvoorbeeld in het idee dat die dingen waarvan we niet anders kunnen dan erom geven onze essentie definiëren (ouderschap of docent-zijn?).²

In mijn scriptie heb ik laten zien waarom ik denk dat onze blik op praktische identiteit verbreed moet worden. Dit komt door de framing van waar het om gaat: De focus ligt op *dat* we keuzes maken en maar weinig op *hoe* onze keuzes succesvol bijdragen aan identiteitsvorming. Ik ga mee met het idee dat identiteitsvorming betekent dat we keuzes moeten maken, maar het kunnen maken van zo’n keuze hangt niet enkel af van de juiste standaard in handen hebben: Ook, bijvoorbeeld, lijkt het nodig te zijn dat we een vorm

van basaal zelfvertrouwen hebben dat ons in staat stelt te beginnen met te reflecteren over onszelf. Of dat we onze verlangens een bepaalde *autoriteit* toeschrijven om ze als startpunten van reflectie serieus te kunnen nemen: bijvoorbeeld als we verliefdheid als een laag beschouwen en daarom de verliefdheid niet als deel zien van wie we zijn. Met andere woorden: wat meer centraal mag komen te staan in filosofisch onderzoek is niet de vraag naar een *standaard* voor identiteitsvorming, maar de conceptualisatie van wat ons in staat stelt om onze identiteit succesvol te vormen – het onderzoek hiernaar noem ik in mijn promotieonderzoek de *dynamics of identity-formation*.

Maar eigenlijk werd ik gevraagd te schrijven over mijn scriptieproces: hoe heb ik het onderzoek voor en het schrijven aan mijn scriptie heb ervaren? Laat mij het bovenstaande als analogie inzetten. Bij het werken aan mijn scriptie heb ik genoeg momenten gehad waarin ik niet meer wist wat ik ermee aan moest. Achteraf gezien werd dit vaak veroorzaakt doordat ik gericht was op het idee een originele bijdrage te leveren aan het debat over praktische identiteit. Hierdoor was ik sterk gefocust op *het idee* te articuleren.

Maar gaandeweg kwam ik erachter dat het schrijven van een scriptie eigenlijk veel meer moet gaan over *het articuleren* van een idee. Met andere woorden: ik wilde het idee direct helder zichtbaar hebben (de kern van mijn identiteit weten), voordat ik eigenlijk de kunde had om überhaupt een idee te verwoorden (een idee had *hoe* identiteitsvorming eigenlijk werkt). Mijn scriptie is, uiteindelijk, een zoektocht geweest naar de juiste manier en stijl om een idee te articuleren – wat de waarde ervan ook mag zijn.³

“Ik wilde het idee zichtbaar hebben voor ik het überhaupt kon verwoorden.”

NOTEN

¹ Deze alinea is een vrije vertaling van de eerste alinea van mijn scriptie.

² Dit wordt gereflecteerd in de populaire filosofie, zie bijvoorbeeld de serie *De volmaakte mens*, het boek *Identiteit* van Verhaeghe of alles van het merk *Dus ik ben* van Jensen.

³ Een disclaimer: natuurlijk wordt uiteindelijk je scriptie becijferd en daarin weegt de originaliteit mee. Wat ik wil zeggen, misschien, is dat in je jezelf slechts kunt trainen in *hoe* je met ideeën omgaat: het articuleren ervan en het inbedden in een bredere context. Je kunt jezelf niet leren *dat* je “het originele idee” hebt.

DENKEND VERDIENEN

Mattie Peeters

Wat kunnen we voor werk doen als we later groot zijn? Mattie Peeters studeerde Filosofie in Nijmegen, en startte jaren nadien zijn bedrijf De Denkerij. De Filosoof vroeg hem ons een kijkje te geven in de manier waarop hij denkend zijn brood verdient.

Nadat ik meer dan 25 jaar gewerkt had in mijn eigen ICT-bedrijf, kroop het bloed waar het niet gaan kon. Als filosoof opgeleid in Nijmegen en afgestudeerd in de metafysica met een scriptie over het tijdsbegrip van Augustinus, ruilde ik mijn ‘werken om den brode’ in voor mijn passie: denken. Onder de bedrijfsnaam ‘De Denkerij’[®] startte ik een bedrijf (www.denkerij.nl) dat de ambitie heeft om het filosofisch denken en de ideeëngeschiedenis te propageren. Ik heb daarbij voor de opzet gekozen om filosofie praktisch toepasbaar te maken. Thema’s die in de praktijk van bedrijven en organisaties van belang zijn, vragen vaak om een andere benadering. Stilstaan en overdenken van je bestaansvoorwaarden, strategieën en doelen leidt tot overzicht en inzicht. Daaruit kunnen keerpunten en hernieuwde oriëntaties ontstaan die de kwaliteit van organisaties en de mensen die er werken, belangrijk verbeteren. De thema’s die het werkveld van De Denkerij[®] bestrijken zijn: professional training en coaching, bedrijfscultuur, MVO, bedrijfsstrategie, duurzaam ondernemen, kernwaarden, leiderschap, ondernemerschap, bedrijfsethiek, zorgethiek, medische-ethiek en de ‘denkprocessen’ die daarmee te maken hebben.

Ook bedrijven en organisaties hebben vaak een interventie nodig om met vernieuwd elan en een frisse kijk hun ‘empowerment’ te hervinden. Ze ervan te overtuigen dat het zo werkt, lijkt echter op sisyfusarbeid. Intussen ben ik er vooral via mijn netwerk uit mijn oude occupatie en het netwerk van vrienden met posities in de leiding van bedrijven en organisaties, langzamerhand in geslaagd her en der een voet tussen de deur te krijgen.

Veel managers en directeurs boven de vijftig krijgen in de gaten dat er wat ontbreekt aan hun enge opvattingen van winstmaximalisaties, efficiencyverbeteringen, kostenreducties, spreadsheet analyses, enz. Ze ontwikkelen de behoefte aan wat ik ‘breddenken’ noem. Door ze binnen te leiden in het perspectief van de traagheid, ontstaat er voor hen een kijk op nieuwe landschappen en ruime vergezichten. Ik doe dat bijvoorbeeld door een gezelschap van ‘executives’ te leiden dat maandelijks bijeenkomt in een sessie van 3 tot 4 uur. Het thema dit jaar is technologie. Deelnemers bereiden zich voor door zich in te lezen in door mij aangereikte leesstof. Ik schrijf maandelijks een blog

over het thema en leid het gesprek dat vaak zeer geanimeerd is.

Ook tijdens mijn lezingen ‘Bedrijfsethiek’ merk ik dat er veel reacties zijn en er betrokkenheid ontstaat door de vragen die ik stel over het ethisch handelen van bedrijven en organisaties. Men staat open voor kritiek op de tekorten en de beperkingen van de neoliberale verworvenheden.

Daarnaast ben ik betrokken bij een project vanuit grotere gemeentes dat ‘zelfsturing’ implementeert voor een groot aantal kleine kernen in de regio. De filosofische theorie die daarin een praktische toepassing krijgt is het ‘communicatieve handelen’ van Jürgen Habermas.

Binnen een ander project probeer ik de medisch-ethische en medisch-filosofische basis te versterken van artsen, psychologen, fysiotherapeuten en coaches van een landelijk opererend re-integratie bedrijf. Levensbestemming en zingeving zijn cruciale kenmerken van een gezondheidservaring. De filosofische ideeëngeschiedenis kan veel bijdragen aan de invulling

van levensbestemming en zingeving.

Als ‘denken’ zich engageert, is het praktisch en kun je als beoefenaar van het denken een concrete boterham verdienen.

**“Veel managers en directeurs
boven de vijftig ontwikkelen de
behoefte aan wat ik
‘breddenken’ noem.”**

Mattie Peeters

DE JUISTE KEUZE

Annemarie Kalis

In deze rubriek vraagt De Filosoof docenten om iets te vertellen over hun studententijd. Deze keer is dr. Annemarie Kalis aan het woord. Hoe zag haar studententijd in Amsterdam eruit? Hoe is ze van de psychologie in de filosofie verzeild geraakt? En wat waren voor haar bijzondere ervaringen?

Ik begin meteen met een bekentenis. Ik studeerde dus geen Filosofie. Ik heb het wel een tijd overwogen, maar ik kwam tot de conclusie dat teveel nadenken me waarschijnlijk depressief en overmatig serieus zou maken, en dat ik dus beter iets anders kon kiezen. Had iemand me toen maar verteld dat filosofie de *gaia scienza* is. Het werd dus Psychologie, op grond van een al net zo diepgaand argument: op mijn achtste onderging ik eens een ontwikkelingstest, ik kreeg allerlei leuke opdrachten met blokjes en driehoekjes – ik vroeg mijn ouders: hoe heten die mensen, die dit soort testjes afnemen? En dat werd het. En zo zie je maar dat je over belangrijke keuzes niet al te lang moet nadenken, want ik vind het nog steeds een uitstekende keuze. Ik ben net begonnen aan een onderzoeksproject dat voor een aanzienlijk deel bestaat uit een kritische analyse van de psychometrie, oftewel de wetenschap van het psychologisch meten.

Ik studeerde aan de UvA, omdat me dat de universiteit leek met de meeste vrijdenkers – en dat dit stereotype op een kern van waarheid berust is de afgelopen tijd weer eens gebleken. Maar de psychologen lopen daarbij helaas niet in de voorhoede: toen tijdens een van de eerste colleges een student moeilijke vragen stelde over de Milgram-experimenten, was de cynische reactie van de docent: “Ach, wat zijn jullie nog lekker kritisch. Over een jaar zitten jullie allemaal ingemetseld in het paradigma.” En inderdaad kan ik niet zeggen dat aan het ontwikkelen van kritische vaardigheden veel aandacht werd besteed in de opleiding. Veel psychologen lijden aan historicisme: hoe verder terug, hoe idioter de ideeën waren (Freud, haha!) – maar gelukkig hebben we inmiddels het licht gezien en zijn we hard op weg de gelijke van de natuurkunde

**“Ik begrijp dit helemaal niet!
‘Heb je het al
vijfentwintig keer
gelezen dan?’”**

te worden. Als er niet een paar rare types rond hadden gelopen (een psychoanalyticus die boeken over Proust en liefde schreef – een wetenschapstheoreticus wiens boek bekend stond als ‘het roze monster’, en een warrige filosoof met wie we Dennett en Searle lasen) zou het een moeilijke tijd zijn geworden. Maar ik heb me vier jaar lang heel goed vermaakt, en ik raakte meer en meer gefascineerd door de ambivalentie die bij alle vormen van

psychologiebeoefening uiteindelijk centraal staat: aan de ene kant het streven naar het systematiseren van de methodologie en het minimaliseren van de rol van de onderzoeker – en aan de andere kant het voortdurend schatplichtig blijven aan vage praktijken als subjectieve ervaring, zelfrapportage en interpretatie. Of ze het nu willen of niet, psychologen moeten iets met *folk psychology* – tegelijkertijd hebben ze methodologische

**“Ik deed ethiek, Lacan,
toen wetenschapsfilosofie
en toen was ik
verslaafd.”**

instrumenten en vaardigheden tot hun beschikking waardoor ze met die *folk psychology* iets kunnen dat geen enkele filosoof kan. Na vier jaar vond ik het dus nog altijd een mateloos interessant vakgebied, maar om verder te komen leek me filosofische expertise onmisbaar.

Dus schreef ik me ook in bij Wijsbegeerte, waar het eerste jaar begon met het vak ‘Logica en de linguistic turn’, toen gegeven door een altijd verkouden Jeroen Groenendijk. En tja, toen zijn de dingen heel erg uit de hand gelopen. Want dit was verschrikkelijk moeilijk! En veel leuker! Na jarenlang speedlezen van dikke handboeken met titels als ‘Psychology and work’ en ‘Psychopathologie I’, lasen we nu twee bladzijden uit de Tractatus. Iemand in de zaal merkte verontwaardigd op: ‘Maar meneer, ik begrijp dit helemaal niet.’ Waarop Groenendijk antwoordde: ‘Heb je het al vijfentwintig keer gelezen dan?’

Ik ging verder, deed ethiek, daarna iets over Lacan, toen wetenschapsfilosofie en toen was ik verslaafd. Zodra ik was afgestudeerd bij psychologie zag ik een vacature bij het Ethiek Instituut waar ze iemand zochten die iets over empirisch onderzoek wist, en ik dacht: dit is mijn kans. Zou het niet geweldig zijn om ergens te werken waar iedereen rare moeilijke dingen doet en op alle slakken zout legt! En veertien jaar later kan ik zeggen: ja, dat is inderdaad geweldig.

FILOSOFIE IN EDINBURGH

Emile Yusupoff

In de rubriek Stedentrip vraagt De Filosoof aan filosofiestudenten in andere steden om te vertellen over hun ervaringen. Dit keer vroegen we het aan Emile Yusupoff, een Joint Honours student aan de universiteit van Edinburgh.

It would be something of an understatement to say that I have been intellectually stimulated and challenged by four years of studying philosophy at the University of Edinburgh. The experience has been enriching intellectually and for my life in general. I have written and thought about things and in ways that I would not have considered before.

Given the wide variety of courses and research topics available to undergraduates, I have been privileged enough to study everything from the nature of empathy, to the mechanisms of perception, to the structure of reason. Whilst I ultimately specialised in ethics, I had the time, space and intellectual climate to explore cognitive science, philosophy of mind, and the history of philosophy. Inevitably, I also studied the philosophy of Edinburgh's patron saint, David Hume, in depth and have joined the ranks of his academic cult.

It would not be entirely unfair to criticise Edinburgh's department and course for being excessively specialised. The depth and variety of study and research that can be pursued in philosophy of mind, cognitive science, epistemology, and philosophy of language cannot be overexaggerated. Conversely, the almost exclusive focus on the analytic tradition could be seen

as amounting to one-sided and intellectually restrictive. Likewise, certain niche areas, such as political philosophy and literary philosophy, are arguably underrepresented.

However, I think that this kind of complaint is somewhat misguided. A great advantage of studying at Edinburgh (and, I gather, in Scotland generally) is the opportunity and encouragement provided to study multiple subjects. Joint Honours students such as myself are well accommodated and can craft their courses to be as complementary or as eclectic as they desire. In fact, during pre-Honours it is difficult to avoid doing at least some courses from outside one's degree subject due to the credit system.

As such, it is probably appropriate for the department to be specialised and focus on 'pure' philosophy. The politics side

of my Joint Honours course catered for my interest in political philosophy and theory. Similarly, those with a taste for modernism, post-modernism, deconstruction, structuralism, dialectics, culture, or post-structuralism could combine philosophy with literature, sociology, anthropology, history, art, or a foreign language.

Indeed, structuring study in this way may be particularly productive. In many ways, philosophy is the bedrock of academia, enquiry, and thought. All subject areas make assumptions, whether epistemic, metaphysical, or about human nature. Underpinning these assumptions is philosophy. It is, of course, valuable to study the philosophy of law, language, science, mathematics, perception, politics, economics, literature, film, comedy, religion, games, sex, art, and psychology. It is also, however, useful to study philosophy as an addendum of, accessory to, or foundation of any of these

subjects studied in their own right.

Studying philosophy allows for at least some insights into and understanding of almost anything. Besides from its uncanny ability to creep into every single field, philosophy is as much of a skill as it is a subject. You're not just taught what to think, but how to think. You don't just come to understand certain facts, debates, controversies, and theories. You learn how

to approach puzzles, problems, and perspectives. You gain critical skills and a passion for enquiry, debate, and learning.

This aspect of the subject is handled exceptionally well by Edinburgh. In addition to the focus on the logical, linguistic, and logistical aspects of the subject, all the courses entail a sharpening of critical thinking and an ability to approach specific problems with abstract tools, as well as raising awareness of the deeper, wider issues underpinning those we handle directly.

Studying at Edinburgh has broadened my interests and horizons, but it has also equipped me to better understand a breadth of topics, issues and questions. Philosophy at Edinburgh has been challenging, entertaining, stimulating, and developmental. I could not recommend it enough.

MES JEUX SONT FAIT

Lucas van Opstal

Lezers! De nieuwe editie van *De Filosoof* is weer volop in de maak. Hoog tijd dus voor uw voorzitter (ik, Lucas) om terug te blikken op wat voor avonturen het afgelopen blok weer in petto heeft gehad voor ons, de Faculteitsvereniging van Utrechtse Filosofiestudenten.

Nou, heel wat, dat kan ik wel vertellen. De studiereis dit jaar was er weer één voor in de geschiedenisboeken, wij hebben ons kostelijk vermaakt met een beschonken debat *à la Grec* en niet in het minste hebben we uitbundig het vijftienvijftigjarig bestaan van onze vereniging gevierd met een prachtige week vol activiteiten georganiseerd door de al even prachtige lustrumcommissie. Ja lieve lezertjes, het lentekwadrant van het FUF-jaar staat normaal gesproken al garant voor het maken van herinneringen, maar dit jaar bleek op zijn eigen manier toch wel erg speciaal te zijn, waarvoor dank.

Wat ons nog rest? Nou, genoeg. De maand juni zal ons onder meer een Docentencafé brengen en natuurlijk de eindejaarsbarbecue. Niet te lang na de vakantie kunnen we rekenen op een Perspectiefdag en de culminatie van de werken van onze toneelgroep. Tijdens de vakantie moeten jullie het zelf even uitzoeken, maar dat lukt vast wel.

“Nou Lucas,” denk je nu, “leuk, zo’n opsomming. Maar wat speelt er onder de motorkap nu *werkelijk?*” Bedankt dat je het vraagt, want ik wilde daar wel wat over vertellen. Want, de grote spil waar de FUF op dit moment emotioneel rond draait is natuurlijk de formatie van het nieuwe bestuur. Wanneer dit blad bij je op de mat valt, weet je waarschijnlijk al meer dan ik op dit moment kan vertellen, maar ik zal weggeven dat ik erg benieuwd naar, en enthousiast ben over het potentieel van onze kandidaten. Helaas kan niet elke sollicitant ook bestuurder worden en harten zullen misschien breken. Desondanks zindert ons bestuur simpelweg van anticipatie om straks haar opvolgers te presenteren en klaar te stomen. Misschien heb je het al aan ons gemerkt. Die gloed.

Ja, niet lang meer en dan zal dit bestuur plotseling moeten leren om jonge, hongerige geesten op te laten groeien tot heuse FUF-bestuursleden. We wisten allemaal dat dit moment vroeg of laat zou komen, natuurlijk, maar het voelt toch plotseling. Dan is het opeens zo dichtbij. En dan ben je nerveus...

...want opeens moet je jezelf gaan zien als een *huidig bestuur*, niet zomaar als bestuur. En ben je daar eigenlijk ooit *echt* klaar voor? Om opeens rekening te moeten houden met een KB in je leven. Hoe leiden we ze op? Daar bestaat geen handboek voor! Ik maak me nu al zorgen dat ze onze slechte eigenschappen zullen overnemen als we niet oppassen hoe we ons bij hen gedragen. Waar zijn we aan begonnen?

Dit zijn heel reële angsten, maar ik overtuig mezelf er maar van dat elk bestuur dit ooit meemaakt. En dan moet ik terugdenken aan ons eigen kandidaatsbestuurschap, lang, lang geleden. De rotsvaste overtuiging dat ons huidig bestuur het sterkste huidig bestuur van de wereld was en alle andere besturen aankon, en dat we later net zo zouden worden als zij. Die onschuld heeft een kandidaatsbestuur nodig om zich geborgen te voelen en te leren besturen in een veilige omgeving. Ik denk dat we moed zullen putten uit die gedachte. En voor je het weet ben je oud-bestuur en is dat kandidaatsbestuur opeens de baas in huis. Het gaat allemaal zo snel!

Zeker wanneer je bedenkt dat de volgende editie van *De Filosoof* met een bestuursstukje zal pronken dat niet van mijn hand zal komen, maar van een nog nader te bepalen opvolger. Dus, beste lezer, *mes jeux sont fait*. Ik hoop dat jullie hebben genoten van mijn bijdrage aan deze jaargang. Schroom niet om me te bellen als je hulp nodig hebt met een kruiswoordpuzzel, geen zin hebt om zelf te koken, of als de communisten komen.

Bon courage!
De voorzitter.

TIJDEN VERANDEREN

David Roelofs

De faculteitsraad is één van de belangrijkste medezeggenschapsorganen voor studenten aan de Universiteit Utrecht. De raad bestaat uit 24 leden, waarvan de helft stafleden en de andere helft enthousiaste studenten. Aan één van deze studenten vroeg De Filosoof een tipje van de sluier op te lichten aangaande de bezigheden van dit invloedrijke instituut.

Het is meestal rond tien over één dat mijn mailbox meldt dat er een nieuw bericht binnen is gekomen. Voor de afzender hoef ik de mail niet te openen, die kan ik raden. De muis klikt voor de inhoud, niet voor de vorm. Het is zwart op wit, niets wordt verdoezeld, niets wordt opgeleukt. In de mails van RethinkUU staan links naar relevante artikelen over alles wat de universiteit (soms specifiek de onze) en diens rol in de maatschappij, universitaire wereld en mondiale samenleving betreft. Daarnaast staan in een zwart omljnd kader bijeenkomsten opgesomd waar je heen kunt gaan om je verder te verdiepen in allerlei materie die de strijd voor een betere universiteit betreft.

Mijn gedachten zijn die avonden altijd weer verdeeld. In nachtelijk enthousiasme denkt mijn hoofd direct: 'Ja! Ik ga overal heen'. Ik kijk rond om in mijn kamer toeknikkende blikken te ontdekken, maar alleen mijn agenda reageert en schudt, met nachtelijke neerslachtigheid, langzaam van 'nee'. En direct weet ik dat het gelijk heeft. Colleges, voorbereidingstijd, het bijbaantje, de afspraken, de vergaderingen, ze staan als een huis waarin iedere kamer vol is. Enkel het opberghok is leeg, daar past nog wel een afspraak. Wellicht kan ik toch nog iets bijwonen?

Ik blader door de preciaire leegtes van mijn agenda en besef plots: dit is belachelijk. Deze bijeenkomsten gaan universiteit en faculteit aan. Heb ik niet een functie binnen die faculteit? Moet ik niet waar het kan me bemoeien met initiatieven voor verbetering, de inventarisatie van grieven jegens onpraktische regelgeving en de adviezen die de student en docent ons mee willen geven?

Eigenlijk wel, maar waar vind je de tijd? Niet in het faculteitsreglement; daar kwam ik, in samenwerking met andere raadsleden, achter. Op het ingescande A4'tje staat te lezen: vier uur per week. De toelichting hierbij is wellicht in witte letters geschreven of bestaat simpelweg niet. Wij konden het hoe dan ook nergens vinden. Tijd daarom, waar halen we het vandaan vraag je je af, om eens te formuleren wat onze taken nu werkelijk zijn. Wat doen we nu in praktijk en hoeveel tijd zit daar in?

Meer tijd dan is voorgeschreven, zoveel was na afgelopen vergadercyclus duidelijk. Bovenop een stapel van twaalf A4'tjes waarin ieders uren keurig waren opgesomd, lag de vraag: hoe krijgen we meer tijd? Nu ons jaar ten einde loopt en de raad van volgend jaar steeds vaker zijn hoofd om de hoek van de deur steekt om te kijken wat het moet gaan doen, maken wij ons op voor een laatste debat. Tijdens de laatste raadsvergadering van het jaar ligt op de tafel van het bestuur een nota die dit probleem haarfijn uit de doeken doet. Een scherp stuk dat duidelijk beargumenteert waarom de toekenning van een hoger aantal uren noodzakelijk is.

Afgelopen vrijdag mocht ik mijn stukken ophalen. Zenuwachtig bladeren brengt mij tot de agenda van de vergadering. Ja, het staat er op, maar... Oh ironie, we hebben tien minuten voor de bespreking van dit punt. Benieuwd wat deze strijd om tijd gaat opleveren? Wees erbij. 19 juni. 15:00-17:00. De laatste raadsvergadering van het jaar.

5 juli t/m 9 augustus - **Kennismaken met filosofen**
 10.00 - 12.00 (zondagochtenden), Huis de Pinto aan de
 Sint Antoniebreestraat 69 in Amsterdam
 Entree: €15,00 per bijeenkomst, € 75,00 voor de serie
 (vooraf aanmelden)

Maak deze zomer kennis met 6 verschillende denkers uit de westerse traditie. Docente dr. Karianne Marx (in 2004 *cum laude* afgestudeerd aan de Universiteit Utrecht) belicht leven, werken, en de kern van het gedachtegoed van deze kopstukken uit de geschiedenis van het westerse denken. In deze serie van 6 bijeenkomsten in Huis de Pinto in Amsterdam komen achtereenvolgens aan bod: Plato, Epicurus, Spinoza, Hume, Kant en afsluitend Schopenhauer. Deze bijeenkomsten zijn los of als serie van 6 bij te wonen.

Meer informatie: <http://www.kariannemarx.nl/index.php/filosofie/cursussen-2015/22-zomercursus-kennismaken-met-filosofen>

19 juli - **Seks: hoe bevrijd ben jij?**
Een korte lezing met filosoof Jeroen Linssen
 19.00 - 19.45, Valkhofpark in Nijmegen
 Entree: gratis, inschrijven niet nodig

Schuif aan bij Soeterbeeck @Valkhof Festival: leer meer en praat mee over seks. Bondage, sadomasochisme, polygamie, homoseksualiteit? Hoe bevrijd ben jij? We uiten graag onze seksualiteit in tv-programma's als *Uit de kast* en *Spuiten en Slikken*. Maar zorgt al dat gepraat over seks wel voor meer vrijheid? De Franse filosoof Foucault stelde dat het expliciet maken van je seksuele identiteit juist de vrije hand geeft aan macht en onderdrukking. Filosoof Jeroen Linssen van de Radboud Universiteit vertelt over onze moderne opvatting van seksualiteit en de onaangename gevolgen daarvan.

Meer informatie: http://www.ru.nl/soeterbeeckprogramma/agenda/overzicht_op_datum/vm/lezingen/2015/seks-bevrijd-jij/

22 juli - **Drugs: de kreeftentrip van Sartre met filosoof Simon Gusman**
 20.45 - 21.30, Valkhofpark in Nijmegen
 Entree: gratis, inschrijven niet nodig

Schuif aan bij Soeterbeeck @Valkhof Festival: leer meer en praat mee over drugs. Hallucinaties hebben niets te maken met de werkelijkheid. Althans, zo wordt vaak gedacht. Maar klopt dit wel? Liggen afwijkende en normale waarneming echt zo ver uit elkaar?

Filosoof Simon Gusman van de Radboud Universiteit zet met de Franse filosoof Jean-Paul Sartre de hallucinatie in een ander daglicht. Sartre schreef een aantal van zijn bekende werken terwijl hij dacht dat er kreeften over zijn bureau liepen.

Meer informatie: http://www.ru.nl/soeterbeeckprogramma/agenda/overzicht_op_datum/vm/lezingen/2015/kopie-seks-normaal/

24 oktober - **Brainwash festival**
 13.00 - 01.00, op en rond theaterstraat de Nes in Amsterdam
 Entree: studenten €35,00, anders €52,50
 (toegangskarten vooraf bestellen)

Ditmaal vroegtijdig in de agenda! De eerste en vorige editie van het Brainwash festival was reeds uitverkocht alvorens wij het in de agenda konden plaatsen. Brainwash is het nieuwe inhoudelijke festival van Amsterdam. Na een uitverkochte eerste editie keren ze in oktober terug.

Invloedrijke denkers uit binnen- en buitenland confronteren je met de belangrijkste wetenschappelijke, maatschappelijke en persoonlijke vragen van onze tijd. Het programma vindt plaats van vroeg in de middag tot laat op de avond en is verspreid over de mooiste locaties op en rondom de Nes in Amsterdam. De eerste bevestigde sprekers zijn onder andere Marli Huijer, Joris Luyendijk, John Gray, Achille Mbembe, Jim Al-Khalili en Michael Sandel.

Meer informatie: <http://www.brainwashfestival.nl>

